

چگونگی بازنمایی انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش

ابتدایی ایران^۱

فاطمه هواس بیگی^۲، سیدمهدی سجادی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر بازنمایی انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران است. پارادایم پژوهش از نوع تفسیری، رویکرد پژوهش کیفی، استراتژی پژوهش از نوع تحلیل محتوا کیفی است، میدان مطالعه کلبه کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران است که بر مبنای روش نمونه‌گیری هدفمند کتاب‌های مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمان که مشتمل بر ۲۵ جلد کتاب است مورد بررسی قرار گرفتند. فرمت داده‌ها در قالب متن بوده است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مراحل کدگذاری دور نخست و کدگذاری دور دوم استفاده شده است. یافته‌های پژوهش مشتمل بر ۵۳۳ مفهوم، ۷۷ زیرمقوله و ۸۷ مقوله اولیه است که در نهایت بعد از دسته‌بندی، ۱۱ مقوله اصلی در محتوای کتاب‌های درسی استحصال گردید. این مقوله‌ها عبارتند از: سرزمین مشترک، میراث فرهنگی، دین و مذهب، ادب و هنر، پرچم و سرود، فرهنگ فراملی، زبان فارسی، میراث تمدنی، تاریخ مشترک، اعیاد مذهبی، قهرمانان و مفاخر ملی. بر مبنای یافته‌ها می‌توان گفت که وضعیت مولفه‌های انسجام ملی از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و بیشتر به صورت سلیقه‌ای عمل شده است و تنها مولفه‌ای که در کتاب‌های درسی انسجام ملی بر پایه آن می‌چرخد، مولفه دین و مذهب است.

واژه‌های کلیدی: بازنمایی، انسجام ملی، مولفه‌های انسجام ملی، کتاب‌های درسی، آموزش ابتدایی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. این طرح با حمایت مالی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور انجام شده است

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان واحد کردستان، سنندج، ایران. (نویسنده مسئول) beigi.f1982@gmail.com

۳. استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. sajadism@modares.ac.ir

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۱۹ تاریخ دریافت مقاله نهایی: ۱۴۰۱/۶/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۲۸

مقدمه

در جهان امروز، کمتر کشوری را می‌توان یافت که دگردیسی اجتماعی - فرهنگی را تجربه نکرده باشد، از طرف دیگر حفظ وحدت و انسجام ملی در جوامعی که دارای تنوع فرهنگی، قومی، زبانی، دینی و مذهبی و... است به مراتب سخت‌تر و پیچیده‌تر از کشورهایی است که یکدستی فرهنگی بیشتری در آنها دیده می‌شود. نوع تقسیم‌بندی‌های نظام سیاسی، سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات، راهبردها و... دولت‌ها می‌تواند آهنگ ضریب همبستگی یا افتراق را تندتر یا کندتر کند. یکی از خرده نظام‌هایی که می‌تواند در حفظ همبستگی و افزایش تعلق ملی در بین دانش‌آموزان نقش بسزایی داشته باشد، نظام آموزشی است. از طریق این مهم می‌توان زمینه‌های پیوستگی ملی و همبستگی را در بین دانش‌آموزان تقویت کرد.

بسیاری از کشورها به ویژه جوامع در حال توسعه با این مساله مواجه هستند که با وجود اختلافات وسیع و عمیق قومی، مذهبی و فرهنگی چگونه می‌توان از بروز بحران‌های تهدیدکننده همبستگی ملی جلوگیری کرد و یا در صورت بروز آن را اداره کرد. البته موضوع همبستگی ملی، محدود و منحصر به کشورهای در حال توسعه نیست؛ چرا که با وجود برخورداری بسیاری از جوامع توسعه‌یافته از نظام‌های سیاسی اقتصادی کارآمد، به دلیل تشدید مهاجرت‌های بین‌المللی، برخی از این کشورها نیز با مسئله تضعیف همگرایی ملی روبه‌رو شده‌اند. نگاهی به ترکیب جمعیتی کشورهای مختلف دنیا نشان می‌دهد اغلب این جوامع چندقومیتی هستند و احتمال زیادی وجود دارد که در قرن بیست و یکم با مسئله‌ای به نام چگونگی حفظ وحدت و یکپارچگی مواجه شوند. جامعه ایران نیز جامعه‌ای است با لایه‌های فرهنگی مختلف و متشکل از خرده فرهنگ‌های قومی، مذهبی و دینی گوناگون. اسناد تاریخی نشان می‌دهد کشور ایران در مقاطع مختلف با مسائل و مشکلاتی از سنخ تضعیف وحدت ملی مواجه بوده و حتی در برهه‌هایی از تاریخ معاصر بخش‌هایی از سرزمین پهناور ایران منتزع شده است، در این راستا سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های معطوف به هویت ملی می‌تواند نقش موثری در تحکیم وحدت و همبستگی ملی در ایران ایفا نماید (قاسمی و ابراهیم‌آبادی، ۲۰۱۱). نگاهی به تاریخ معاصر و فروپاشی کشورهای هم‌چون: شوروی و یوگسلاوی و وضعیت کنونی عراق، افغانستان و سوریه، بیانگر اهمیت مدیریت تنوع فرهنگی و حفظ هویت و انسجام ملی است. این مهم در خصوص کشور ایران که از تنوع گسترده فرهنگی، قومی و مذهبی برخوردار است، اهمیتی حیاتی دارد (مرادی، ۲۰۱۵). یکی از ابزارهای مهمی که حکومت‌ها برای حفظ تمامیت ارضی و بقای سیاسی خود از آن سود می‌جویند، نهاد آموزش و پرورش است. این نهاد بخش عمده‌ای از دوران پایه‌ریزی شخصیت و چارچوب فکری افراد جامعه را در ابعاد مختلف شکل می‌دهد و هدایت می‌کند. بدین ترتیب نظام آموزشی با مکانیسم‌های مختلف، به ویژه با استفاده از کتب درسی مناسب می‌تواند نقش برجسته‌ای در تقویت و ترویج هویت ملی هر کشور ایفا نموده و

حیات آن را تضمین کند. می توان گفت که کتب درسی به واسطه بازنمایی مستمر و قدرتمند افراد و رویدادها، نقش مهمی در شکل دهی به نگرش ها و رفتارهای دانش آموزان ایفا می کند. در همین راستا Stewart Faster معتقد است که کتاب های درسی، نقش عمیقی در تاثیرگذاری بر دیدگاه های اجتماعی و سیاسی دانش آموزان دارند (شارع پور، سلیمانی بشلی و شکراللهی، ۲۰۱۳). شیخاوندی نیز بیان می کند هویت ملی به عنوان فراگیرترین سطح هویت در تمامی نظام های اجتماعی، تقریباً آخرین هویت اکتسابی است که توسط فرد طی فرایند اجتماعی شدن از طریق خانواده، مدرسه و رسانه کسب می شود و کتاب های درسی، به عنوان یکی از ارکان نظام آموزش و پرورش در شکل دهی به هویت ملی و تعمیق آن، نقش اساسی بر عهده دارند. کتاب های درسی، آیینه تمام نمای سیاست های ایدئولوژیک، دینی، سیاسی و اجتماعی در حوزه عمومی و حوزه دولت- ملت و حوزه های کلان دینی- زبانی و نژادی هستند (شیخاوندی، ۲۰۱۱).

برنامه ریزی درسی تأکید می کند که آموزش باید به جامعه خدمت کند تا قادر به دستیابی به نیازها و آرمان هایش باشد. یادگیری به عنوان یک فعالیت اجتماعی تأثیر مهمی بر توسعه هنجارهای مشترک و ارزش تحمل و درک در درون جامعه دارد. در سطح جهانی یک هدف عمده که برای تعلیم و تربیت مشخص شده است، دستیابی به یکپارچگی و انسجام ملی است (Njeng'ere, ۲۰۱۴). در دوره ابتدایی میزان یادگیری و تأثیرپذیری کودکان بسیار زیاد است و آموزش و پرورش آن ها در این سن، روند اجتماعی شدن آن ها را جهت می دهد. بنابراین در این دوره می توان سیر اجتماعی شدن افراد را به سمت شکل گیری روح جمعی و تقویت همبستگی ملی سوق داد (قاسمی، ۲۰۰۸). کتاب های درسی منبعی برای دانش آموزان هستند تا دانش و عمل به کارگیری تئوری ها را به دست آورند. به علاوه، کتاب های درسی به عنوان مرجع معلمان در فرایند تدریس و یادگیری عمل می کنند (Syamsud, Amir & Wahida, ۲۰۱۸). محتوای کتاب های درسی محرکی محیطی است که می تواند در شکل گیری باورهای جنسیتی و هویت فردی، اجتماعی، ملی، قومی، دینی، زیستی و... دانش آموزان مؤثر باشد. هر متن آموزشی برای این که بتواند در فراگیران خود تأثیرگذار باشد باید با گفتمانی خاص و الگویی مشخص ارائه شود. به عبارتی هیچ محتوای آموزشی ای خنثی و خالی از تأثیرگذاری نیست؛ ارائه دهندگان یک دانش قطعاً در پی آن اند تا گفتمان خاص و مورد نظر خود را مسلط کنند و در مخاطبان خود تأثیرگذار باشند تا از این طریق به اهداف خود دست یابند. حال اگر این دانش از سوی نهادهای رسمی ارائه شود بیشتر به چشم می آید (صادقی و مرادخانی، ۲۰۱۳).

به نظر می رسد در طی چهار دهه اخیر که رهبران حکومت دینی، قدرت سیاسی را تجربه کرده اند، آموزش بهترین ابزار ایدئولوژیک برای تربیت نسل جوان با ارزش ها و هنجارهای دینی بوده است که می بایست خمیر مایه فرهنگ جدید پساانقلابی قرار گیرند. ایدئولوژیک بودن حکومت و چندفرهنگی بودن جامعه ایران نیازمند انسجام است و انسجام نیازمند مهندسی اجتماعی است.

مسئله‌ای که پژوهش حاضر قصد دارد آن را به پرسش بگذارد این است که سیاست انسجام ملی در کتب درسی دوره ابتدایی چگونه منعکس گردیده و در قالب چه کدها، مفاهیم و ارزش‌هایی، عملیاتی شده است؟

زمینه نظری پژوهش

در اینجا انسجام اجتماعی و انسجام ملی مورد بحث قرار خواهد گرفت و سپس به سابقه پژوهشی در قالب پژوهش‌هایی که در ایران و خارج از کشور در رابطه با موضوع مورد پژوهش انجام شده، اشاره می‌شود.

با توجه به اینکه انسجام اجتماعی نسبت به انسجام ملی کلی‌تر و فراگیرتر است و انسجام ملی یکی از ابعاد انسجام اجتماعی تلقی می‌شود، لذا در ابتدا توضیحی کوتاه در خصوص انسجام اجتماعی مطرح می‌شود و سپس سازه انسجام ملی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

اولین بار دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی، مفهوم انسجام اجتماعی را در اواخر قرن نوزدهم مطرح کرد. درباره انسجام یا همبستگی، مساله نیازهای جامعه عامل اساسی بود که دورکیم نظرات خود را برپایه آن نهاد. از دیدگاه وی، جوامع در ارتباط با نیازمندی‌های انسانی اعضای خود سازمان می‌یابند و همبستگی اجتماعی‌شان که مشخصه آنهاست بر اساس اندازه و حدود بغرنجی‌شان قابل تمیز است. مردم در مراحل اولیه بر اساس این واقعیت که زندگی و شیوه حیاتشان سخت شبیه همدیگر است گرد هم می‌آیند و همبستگی‌شان مکانیکی است، یعنی پاسخی ساده به شرایط مشترک زندگی اجتماعی‌شان، که در سطح آگاهی جمعی است. جامعه با رشد جمعیت متمایزتر و بغرنج‌تر می‌گردد و منشاء جدیدی از همبستگی ضرورت پیدا می‌کند- اکنون این آگاهی جمعی مکانیکی در خور تحقق بخشیدن به وظیفه ایجاد یکپارچگی اجتماعی نیست- و تقسیم کار کانون اصلی همبستگی ارگانیک می‌شود، چون جوامع پیشرفته و بغرنج به صورت کامل‌تری به مفهوم جامعه به مثابه ارگانیک نزدیک می‌شود پس جامعه نظامی تلقی می‌شود که در پی سرمدی کردن خود چون کالبدی زنده است که در آن اقدام اجتماعی گروه‌ها و افراد باید در متن نیازمندی‌های نظام دیده شود (Durkheim, 1993, quoted by Amoui & Sai, 2012). دورکیم دو نوع انسجام را برای جوامع در نظر دارد، یکی مکانیکی و دیگری ارگانیکی. گذر از وضعیت اولی به وضعیت دومی این انواع، وابسته به امر توسعه جامعه است. "هر چه جامعه صنعتی‌تر شود، ماهیت عواملی که مردم را به یکدیگر پیوند می‌زند نیز بیشتر تغییر می‌کند. از نظر وی، همبستگی ارگانیک به این معناست که اساس پیوندهای اجتماعی در تخصصی استوار است که اعضای جوامع صنعتی دارند. منظور دورکیم از اینکه اساس پیوندهای اجتماعی در تخصص استوار است، اشاره به مفهوم تقسیم کار است که او، آن را ضرورت همبستگی ارگانیکی می‌داند. اگر همبستگی مکانیکی بر این بود که افراد به هم همانند باشند، همبستگی ناشی

از تقسیم کار مستلزم آن است که افراد با هم فرق داشته باشند. نوع اول وقتی ممکن است که شخصیت فردی در شخصیت جمعی جذب شود. در حالی که نوع دوم فقط هنگامی امکان پذیر است که هر کس سیر عملی مخصوص به خود و در نتیجه، شخصیت خاص خود را داشته باشد. پس لازم است که وجدان جمعی به بخشی از وجدان فردی اجازه بروز دهد تا نقش های خاصی که وجدان جمعی قادر به اداره آنها نیست در همان بخش پا بگیرند؛ و هر قدر گستره این بخش بیشتر باشد، به موازات آن تقسیم کار بیشتر کار پیوند نزدیک تری با گذار جامعه برقرار می کند" (Durkheim, 2002). پارسونز معتقد بود که واقعیت مانند یک نظام اجتماعی است که در آن اجزاء به کل وابسته بوده و بر حسب کارکرد آنها برای کل، تبیین می شوند. به اعتقاد پارسونز، نظام اجتماعی برای ادامه حیات خود نیازمند آن است که در طول زمان چهار مشکل کارکردی را حل نماید. به عبارت دیگر، دوام و بقای ساختار اجتماعی بستگی به تامین چهار کارکرد (AGIL) دارد (شارع پور، ۲۰۱۳):

انطباق^۱: هر نظام اجتماعی باید بکوشد خود را با محیط (اجتماعی و غیراجتماعی) تطابق دهد. تامین چنین نیازی بر عهده نهاد اقتصادی است. در واقع سلامت اقتصاد حاکی از آمادگی جامعه برای سازگاری با محیط است.

دستیابی به هدف^۲: منظور از این کارکرد همانا بسیج تمام منابع انسانی و غیرانسانی موجود در دسترس جامعه است تا بتوان به تعیین اهداف برای نظام پرداخت. حکومت و سیاست به رفع این نیاز پرداخته و از اهداف عمومی جامعه مراقبت می کند.

یکپارچگی^۳: منظور از این کارکرد عبارت است از حفظ انتظام درونی که تامین آن نیز بر عهده ارزش های مشترک و مذهب است.

حفظ الگو یا مدیریت تنش^۴: واحدهای نظام، خواه عوامل فردی و خواه گروهی، باید الگوها را آموخته و آنها را رعایت کنند. این امر از طریق آموزش و پرورش و اجتماعی شدن تحقق می یابد. به عبارت دیگر، نظام آموزش و پرورش، بقای الگوها را تضمین کرده و از ارزش های فرهنگی مراقبت می کند (شارع پور، ۲۰۱۳).

با توجه به مدل اجیل (AGIL) پارسونز می توان اینگونه استنباط کرد که انسجام اجتماعی وابسته به انجام وظایف هر خرده سیستم در چارچوب نظام اجتماعی کل است. چنانچه خرده سیستمها بتوانند وظایف خود را به درستی انجام دهند، نظام اجتماعی از یک تعادل و یک انسجام برخوردار است، در غیر این صورت نظام با عدم انسجام و کژکارکردی مواجه خواهد شد.

"در خصوص سازه انسجام ملی دانشمندان علوم اجتماعی از دیرباز دریافته بودند که مهم ترین عامل بقای یک ملت، اتحاد و انسجام ملی آنهاست. این خلدون این عامل حیاتی برای بقای جوامع

1. Adaptation
2. Goal attainment
3. Integration
4. Latency

را عصبیت نامید و دلیل اصلی ظهور و سقوط ملت‌ها و تمدن‌ها را قوت و ضعف آنها دانست. انسجام گاهی با واژگانی مانند وفاق، وحدت و... یکسان شمرده می‌شود. از این رو، آلن بیرو در فرهنگ علوم اجتماعی واژه وفاق را این‌گونه توصیف می‌کند: "وفاق بر پیدایی اتفاق نظر و توافقی آشکار در یک گروه دلالت دارد. وفاق فرایندی است که از طریق آن اعضای یک گروه یا یک جامعه به توافق و اشتراک در بنیان‌های زندگی مشترک خود رسیده‌اند. وفاق و انسجام موجب به هم پیوستگی آگاهانه تر یک گروه و همبستگی بیشتر آن می‌شود" (صالحی امیری، ۲۰۱۰: ۹۸).

"مفهوم انسجام ملی در مواجهه با موج نوسازی هرگز به قرار پیشین نمی‌ماند و با ورود عناصر و عوامل تغییر دهنده، نیاز به "بازتعریف"، "بازتولید"، و "بازتوزیع" دارد. مفهوم جامعه در دنیای کنونی، یک سیستم باز تلقی و تعریف می‌شود، لذا معنای نظارت ملی و نسبت سنجی آن با حاکمیت شدیداً دچار تغییر و تحول شده است. به طور کلی انسجام ملی در بردارنده گونه‌ای همبستگی اجتماعی است که به واسطه آن مناسبات اجتماعی و اهداف فراروی، سامان می‌یابند و این پدیده اجتماعی در زمینه و بستری سیال و دگرگون شونده و بعضاً ناخواسته و خارج از اراده حاکمیت‌ها جریان دارد. در این میان، شرایط کشور می‌تواند عوامل انسجام بخش را محقق کند. کشورهای مستحکم از نظر انسجام ملی آنهایی هستند که توانسته‌اند از عوامل انسجام دهنده موجود در خود، به نحو موثری استفاده کنند" (محرابی، ۲۰۱۰). "تنوع فرهنگی و وجود فرهنگ‌ها و اقوام مختلف و متنوع در ایران، همانند شمشیر دو لبه‌ای است که در صورت بهره‌گیری مناسب، می‌تواند عاملی در جهت تقویت هویت فرهنگی، هویت قومی و ملی و انسجام فرهنگی و ملی کشور باشد یا با سیاست‌گذاری‌ها و برخوردهای نامناسب با قومیت‌ها، به عنوان عاملی در جهت انشقاق و گسست اجتماعی و ملی، تضعیف هویت ملی و فرهنگی و تجزیه فرهنگی کشور نقش خود را ایفا کند. بنابراین با توجه به ارزش‌ها، باورها و خواسته‌ها و مطالبات فرهنگی اقوام ایرانی و آگاهی از چگونگی اثرگذاری هویت فرهنگی اقوام در هویت فرهنگی و ملی ایرانیان و انسجام ملی، می‌توان در جهت تقویت انسجام ملی و فرهنگی کشور برنامه‌ریزی کرد و گام‌های موثر برداشت. تحولات کنونی منطقه لزوم برخورداری از برنامه‌ای کارآمد جهت حفظ انسجام فرهنگی و ملی کشور را ضروری می‌نماید. ایران کشوری است متشکل از اقوام و فرهنگ‌های مختلف که متناظر با برخی از این اقوام در آن سوی مرزها کشوری مستقل وجود دارد و در صورت عدم مدیریت صحیح فرهنگی شاهد تضعیف هویت ملی و انسجام ملی و فرهنگی در کشور خواهیم بود. با توجه به تکثر و تنوع فرهنگی حاکم بر فضای فرهنگی ایران، بدیهی است که نمی‌توان نقش موثر اقوام و هویت فرهنگی و قومی آنها را در شکل‌دهی به هویت فرهنگی، هویت ملی و انسجام ملی ایرانیان نادیده گرفت. بنابراین، اگر رویکردی مناسب در برخورد با اقوام، فرهنگ و هویت قومی آنها اتخاذ شود، می‌توان گام‌های موثری در تقویت هویت فرهنگی و ملی و انسجام ملی ایرانیان برداشت. با پذیرش تنوع فرهنگی اقوام

ایرانی، احترام به تفاوت های فرهنگی آنها و استفاده از رویکرد هم افزایی فرهنگی، می توان با بهره گیری از تفاوت ها و شباهت های فرهنگ های مختلف اقوام، به تحکیم بنیان های هویت و انسجام ملی کمک شایانی کرد. در نهایت باید گفت دستیابی به انسجام ملی و فرهنگی در ایران، بدون در نظر گرفتن فرهنگ و هویت فرهنگی اقوام ایرانی امکان پذیر نیست" (مرادی، ۲۰۱۵).

دیدگاه های صاحب نظران در خصوص مولفه ها و عناصر وحدت و همبستگی ملی متکثر و متنوع است. اتحاد ملی ممکن است بر پایه محورهای مختلفی در یک جامعه شکل بگیرد. برخی ذهنیت و سرگذشت مشترک تاریخی، میراث مشترک فرهنگی، هدف و درد مشترک و دین مشترک را در زمره مولفه های همبستگی ملی می دانند و برخی نیز فرهنگ، پرچم، محدوده جغرافیایی و زبان را به عنوان عناصر همبستگی و وحدت ملی بر می شمارند (تاجیک و زیباکلام، ۲۰۰۰ نقل در قاسمی و ابراهیم-آبادی، ۲۰۱۱). قاسمی و ابراهیم آبادی (۲۰۱۱) عناصر شکل دهنده وحدت و همبستگی ملی را در مواردی همچون: سرزمین؛ دولت؛ دین و مذهب؛ زبان رسمی مشترک؛ آداب و رسوم؛ تاریخ مشترک مطرح می کنند. جهانیان، قرخلو و زندی (۲۰۱۰) بر عواملی همچون: مذهب؛ هویت ملی؛ هویت تاریخی؛ زبان؛ ادبیات، شعر و شاعری؛ اعیاد ملی و مذهبی؛ وضعیت اقتصادی؛ سرزمین مشترک؛ موسیقی؛ و دشمن مشترک به عنوان عوامل تقویت همبستگی ملی تاکید می کند. قاسمی (۲۰۱۴) نیز بر ابعاد دینی، سرزمینی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی همبستگی ملی تاکید می ورزد.

انسجام در طول تاریخ به رغم وجود مولفه های پایدار، مفهومی سیال داشته که دائما در شرایط و دوره های زمانی مختلف اشکال خاصی به خود گرفته است. مهم ترین علل و عوامل مقوم انسجام ملی عبارتند از: ریشه تاریخی مشترک و تداوم تاریخی؛ فرهنگ؛ فولکلور مشترک ملی؛ دین و مذهب مشترک و خاستگاه الهی ادیان؛ قهرمانان و مفاخر ملی؛ آرمان سیاسی مشترک؛ ارزش و نمادهای ملی، آداب و رسوم مشترک؛ تهدیدات خارجی؛ وحدت در شناسنامه واحد؛ پرچم و سرود، مظاهر تجلی نمادین یگانگی ملی؛ پول واحد، عامل وحدت اقتصادی- فرهنگی؛ وحدت سرزمینی؛ هم زبانی و هم خطی (صالحی امیری، ۲۰۱۰).

شیخاوندی و میرمحمدی (۲۰۰۴) معتقدند جشن های ملی یکی از نمادهای همبستگی و هویت اقوام ایرانی است. به اعتقاد لطف آبادی و نوروزی (۲۰۰۴) هویت ملی ریشه ی تاریخی مشترک، سرزمین مشترک، تابعیت دولتی مشترک، دفاع از سرزمین، سنت های فرهنگی و ادب و زبان مشترک، نگرشی مثبت و جانبدارانه دارد (نقل در صادق زاده و منادی، ۲۰۰۸). شیخاوندی نیز بیان می کند که پرچم، سرود ملی از مظاهر نمادین یگانگی ملی محسوب می شوند؛ هم زمانی نیز، به این معنا که همه ی اقوام کشور، یک روز از سال به عنوان آغاز سال شروع می کنند، از تجلیات نمادین این امر است (شیخاوندی، ۲۰۰۱).

هویت ملی عالی‌ترین و در واقع کلان‌ترین سطح هویت برای فرد است و در قیاس با هویت‌های دیگر دارای بیشترین میزان مداومت است. همه افراد یک هویت ملی دارند و خود را متعلق به جامعه‌ای می‌دانند که در آن رشد کرده و دارای وابستگی اجدادی هستند. در یک کلام می‌توان گفت انواع هویت‌های مذهبی، دینی، قومی، نژادی و فرهنگی و ... در واقع عناصر تشکیل دهنده هویت ملی هستند و هم سطح آن نمی‌باشند. هویت ملی چون به مباحثی همچون بحث سرزمین، تاریخ و فرهنگ ارتباط پیدا می‌کند دارای اهمیت است. همه افراد یک وطن و یک سرزمین دارند که به آن تعلق دارند هر چند که در دل این سرزمین نژادها، اقوام و ادیان مختلفی وجود دارد (احمدی، ۲۰۱۱).

هویت ملی دارای سه بعد ایرانی، اسلامی و جهانی است که به اختصار مورد مذاقه قرار می‌گیرند: در خصوص بعد اول هویت ملی تحت عنوان ایرانی می‌توان گفت درباره عنصر شکل‌دهنده و سازنده هویت ایرانی در آثار گوناگون سخن به میان آمده است. برخی از مهم‌ترین عناصر سازنده هویت ایرانی را می‌توان برحسب تداوم و اهمیت بدین شرح بیان کرد: ۱- تاریخ ایران؛ ۲- سرزمین و جغرافیا (احمدی‌پور، حیدری مسلم و حیدری مسلم، ۲۰۱۰). ۳- میراث سیاسی و نهاد دولت ۴- میراث فرهنگی ایران (احمدی، ۲۰۰۳: ۲۲-۱۹). ۵- زبان فارسی (دیلمقانی و قاسمی ترکی، ۲۰۱۷).

بعد دوم که بعد اسلامی هویت ملی است، دو مفهوم هویت و دین سازه‌ی دینی را تشکیل می‌دهند. هویت دینی به عنوان یکی از ابعاد هویت اجتماعی متضمن سطحی از دینداری است که با "ما"ی جمعی یا همان اجتماع دینی یا امت، مقارنه دارد و نشان‌دهنده‌ی احساس تعلق به دین، جامعه دینی و تعهد به دین و جامعه دینی است (هوشنگی و پر نوره، ۲۰۱۷).

اما در مورد بعد جهانی هویت ملی، نگاه غالب اندیشمندان این است که هویت مدرن کلیه برداشت‌ها، تصورات و خودشناسایی‌هایی است که شهروندان ایرانی از خود ارائه می‌کنند و دارای منشا سنتی (مربوط به گذشته) نیست. بلکه تحت تاثیر تغییرات و مراودات فرهنگی و اجتماعی با دنیای مدرن (غرب) شکل می‌گیرد. برخلاف انواع هویت‌های سه گانه (هویت‌های ملی، قومی و دینی) هویت مدرن را نمی‌توان کاملاً به سرزمین و محل یا جغرافیایی مشخص منسوب کرد. هر چند یکی از ابعاد هویت مدرن را می‌توان خودشناسی فرد با خود- مقوله‌بندی با فرهنگ و اجتماع غربی تعریف نمود. هویت مدرن دارای سه بعد هویت جهانی یا (هویت بین‌المللی گرایانه) هویت مدرن و هویت غربی (یا گرایش به غرب) یا مدرنیسم است. هویت مدرن به معنای گرایش به ارزش‌های بنیادی مدرنیته (یا تجدد) است. در واقع این بعد به معنی مدرنیته فردی است و حاکی از پذیرش ارزش‌های اساسی سازنده مدرنیته در بعد معرفت‌شناختی است و شامل استدلال‌گرایی، افسون‌زدایی، انسان‌گرایی، فردگرایی، برابری‌طلبی و ترقی‌گرایی است. همچنین نگرش و گرایش

مثبت (ذهنیت و تمایلات رفتاری مثبت) به ابعاد اجتماعی تجدد نیز شاخص مدرنیسم در حوزه روابط اجتماعی است. برای تدقیق بیشتر در باب هویت جهانی باید گفت این مفهوم بدان معنی است که برخی ویژگی های هویتی شهروندان جامعه ایرانی متأثر از جهانی شدن است. هویت جهانی در گام نخست و ابتدایی به معنی آگاهی جهانی و اطلاع یابی از برخی وجوه مشترک و زیربنایی تمامی ابنا بشر (مثل دموکراسی، حقوق بشر، محیط زیست) و در کل آگاهی نسبت به جهان به عنوان یک کل است. در سطح عالی تر و قوی تر، هویت جهانی به معنی هویت جمعی واحد در سطح جهان و احساس پیوند، همبستگی، تعلق و تعصب به مسائل جهانی است (حاجیانی و درویشی، ۲۰۱۰).

بنابراین می توان گفت در دوران جدید، هویت انسان ایرانی همچون پاندولی در میان سه گفتمان اسلامیت، ایرانیت و غربیت در نوسان بوده است. در این هنگامه گشت و بازگشت هویتی، بدعت گذاری و سنت داری به مثابه دو راهبرد متفاوت فرهنگ ورزی دانش و توانش و بازپردازی هویت مطرح شده اما در تحلیل نهایی، استراتژی برتر روشنفکر ایرانی، استراتژی اختلاط و پیوند این سه گفتمان در اشکال گوناگون و شکل دادن به یک هویت ترکیبی بوده است. لذا اولین حاملان تغییر و تحول در جامعه ما استراتژی یک گام به پیش (به سوی غرب) و دو گام به پس (به سوی ایران ماقبل اسلام) را در دستور کار خود قرار دادند. بی تردید شکل گیری چنین هویتی؛ نه درآمد طبیعی و تبعی پیروی از قواعد حاکم بر منطق تکرارپذیری مفاهیم (به تعبیر دریدا و فوکو) از بستر یک گفتمان در بستر گفتمان دیگر، و نه نتیجه آنچه که دریدا آن را فصل و وصل همزمان و هم مکان می نامد، بود بلکه حاصل کنشی ناآگاهانه بود که جز هویتی چندگانه و ناموزون به ارمغان نیاورد (تاجیک، ۲۰۰۰). شایگان نیز بیان می کند هویت ایرانی دارای سه بعد هویت ملی، دینی و مدرن است که هر یک در دیگری جای گرفته و بدین طریق مناطق تداخلی را ایجاد کرده اند که هر دم پیچیده تر می شوند به نحوی که قلمروهایی که هر یک از آنها در آن دخل و تصرف می کند، در غالب موارد با یکدیگر ناسازگارند. دو هویت ملی و دینی در حیطه متافیزیک نسبتاً با هم سازگارند، اما هویت مدرن، بر خلاف دو وجه دیگر هویت ایرانیان با گسست ها و شکاف هایی مواجه است که منابع سنت از پر کردن آن عاجز هستند (شایگان، ۲۰۰۳).

با توجه به آنچه که پیش از این آمد، می توان گفت هر کدام از صاحب نظران، مولفه هایی برای انسجام ملی مطرح کرده اند و در برخی از موارد مولفه های مشترکی را می توان بین نظرات آنان استخراج کرد. بر مبنای نظر صاحب نظران، مولفه های انسجام ملی در جدول ۱ نمایش داده شده است.

جدول ۱- دیدگاه صاحب‌نظران در خصوص مولفه‌های انسجام ملی

ردیف	صاحب‌نظران	مولفه‌های انسجام ملی
۱	تاجیک و زیاکلام (۱۳۷۹)	سرگذشت تاریخی مشترک، میراث فرهنگی مشترک، هدف و درد مشترک، دین مشترک، فرهنگ، پرچم مشترک، محدوده جغرافیایی، و زبان
۲	احمدی (۱۳۸۲)	میراث سیاسی و نهاد دولت، میراث فرهنگی ایران
۳	شیخاوندی و میرمحمدی (۱۳۸۳)	جشن‌های ملی
۴	شیخاوندی (۱۳۸۳)	پرچم، سرود ملی، و همزمانی
۵	لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳)	هویت ملی، ریشه‌های تاریخی مشترک، سرزمین مشترک، تابعیت دولتی مشترک، دفاع از سرزمین، سنت‌های فرهنگی و ادب و زبان مشترک
۶	صالحی امیری (۱۳۸۸)	ریشه تاریخی مشترک و تداوم تاریخی؛ فرهنگ، فولکلور مشترک ملی؛ دین و مذهب مشترک و خاستگاه الهی ادیان؛ قهرمانان و مفاخر ملی؛ آرمان سیاسی مشترک؛ ارزش و نمادهای ملی، آداب و رسوم مشترک؛ تهدیدات خارجی؛ وحدت در شناسنامه واحد؛ پرچم و سرود، مظاهر تجلی نمادین یگانگی ملی؛ پول واحد، عامل وحدت اقتصادی- فرهنگی؛ وحدت سرزمینی؛ هم‌زبانی و هم‌خطی
۷	جهانیان، قرخلو و زندی (۱۳۸۹)	مذهب؛ هویت ملی؛ هویت تاریخی؛ زبان؛ ادبیات، شعر و شاعری؛ اعیاد ملی و مذهبی؛ وضعیت اقتصادی؛ سرزمین مشترک؛ موسیقی؛ و دشمن مشترک
۸	قاسمی و ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۰)	سرزمین، دولت، دین و مذهب، زبان رسمی مشترک، آداب و رسوم، تاریخ مشترک
۹	احمدی (۱۳۹۰)	هویت ملی
۱۰	قاسمی (۱۳۹۳)	ابعاد دینی، سرزمینی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
۱۱	دبلمقانی، قاسمی و ترکی (۱۳۹۶)	زبان فارسی

سابقه تجربی پژوهش

George Szell به عنوان یکی از نظریه‌پردازان کلاسیک حقوق بین‌الملل، دولت را اینگونه تعریف می‌کند: دولت یک ماهیت حقوقی و سیاسی دارد که سه عامل اصلی تشکیل دهنده آن عبارتند از: اجتماع ملی، قلمرو دولتی و تشکیلات حکومتی. دولت در واقع شکل تاریخی خاصی است که از اوایل قرن هفدهم تا نوزدهم در اروپا و ایالات متحده به وجود آمد و در جریان فرایند استعمارزدایی به بقیه کشورهای جهان تسری پیدا کرد. دولت مدرن بر یک ملت حاکمیت دارد و اعضایش اجتماعی با فرهنگ مشترک ایجاد نموده‌اند. اما با توجه به اینکه در برخی کشورها پروسه دولت-ملت می‌بایست بر اساس حقوق شهروندی و حقوق قومی تشکیل می‌شد، بر اثر سرکوب هر دو نوع حقوق (هم فردی و هم گروهی) به پروسه‌ای ناقص مبدل گردید. مفهوم شهروند و شهروندی نیز

به عنوان ملاک هویت در چارچوب ملیت و انسجام ملی مهم ترین مفهوم در این میان است که به ابعاد و عناصر متفاوت وحدت می بخشد. پس از طی شدن فرایند دولت سازی، دولت ها تولید و تبلیغ عناصری فرهنگی همچون زبان، هنر، رسوم و قانون می نمایند تا در طی زمان رشد یافته و هویت ملی و فرهنگی مشخصی که موافق و سازگار با دولت است را ایجاد کنند (صالحی امیری، ۲۰۱۰).

در شرایطی که فرایند دولت-ملت سازی به روندی رایج و نهادینه شده در آغاز سده بیست و یکم تبدیل شده، ایران به مثابه بسیاری از کشورهای در حال توسعه، تجربه موفق در دولت-ملت سازی نداشته است. این در حالی است که ایران در مقایسه با بسیاری از کشورهای در حال توسعه، توسعه یافته و حتی کشورهایی که در مرز توسعه یافتگی قرار دارند؛ زودتر شاهد شکل گیری فرایند دولت-ملت سازی بوده است. سابقه دولت-ملت سازی در ایران به کمی بیش از یک قرن باز می گردد و پروژه دولت-ملت سازی در ایران با انقلاب مشروطیت آغاز شد. ایرانیان هر چند هزینه ای سنگین در قالب انقلاب مشروطه بابت دولت-ملت سازی پرداخت کردند اما مابه ازای مطلوب به لحاظ سرعت و کیفیت توسعه همه جانبه بدست نیاوردند، در حالی که برخی از کشورهایی که ظرفیت کمتری در حیطه توسعه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی داشتند و روند دولت-ملت سازی را آغاز کردند، با سرعت و کیفیت بیشتر و البته با هزینه کمتر این فرایند را به مراحل تکاملی خود رساندند. با این حال می توان گفت دولت-ملت سازی در ایران با وجود سابقه یکصد ساله، همچنان جوان است و در ابتدای راه قرار دارد. این مهم به دلیل موقعیت برتر عوامل تضعیف کننده دولت-ملت سازی در ایران نسبت به عوامل تقویت کننده است (سلطانی، ۲۰۱۳).

یکی از خرده نظام هایی که می تواند در جهت حفظ وحدت ملی و افزایش تعلق ملی بین افراد نقش داشته باشد نظام آموزشی است (حواس بیگی، ۲۰۱۹)، به این معنا که ایجاد روح جمعی، پیوند بین اعضای جامعه و دستیابی به همبستگی ملی یکی از اهداف نظام های آموزشی در هر جامعه ای است. برای دستیابی به این هدف، دوره های مختلف آموزشی طراحی شده است که هر یک متناسب با مختصات آموزش پذیران ایفای نقش می کنند. در این میان دوره آموزش ابتدایی با توجه به خصوصیات دانش آموزان این دوره، نقش زیربنایی دارد (قاسمی، ۲۰۰۸). در اینجا به پژوهش هایی که در رابطه با بحث همبستگی و انسجام ملی در دوره آموزش ابتدایی انجام شده است اشاره می شود. بررسی ها نشان می دهد که پژوهش های اندکی در خصوص انسجام ملی در دوره آموزش ابتدایی انجام شده است که می توان به مواردی که در ادامه خواهد آمد اشاره کرد. در ابتدا به پژوهش های داخل کشور اشاره می شود و سپس پژوهش خارجی مورد مذاقه قرار می گیرد.

قاسمی (۲۰۰۸) در پژوهشی در مورد "همبستگی ملی در کتب فارسی دوره ابتدایی" با تاکید بر کتب فارسی بیان می کند در برنامه مذکور ضعف هایی نیز وجود دارد که مانع دستیابی به اهداف آموزشی است. به این معنا که بعضی تقسیم بندی ها نامناسب است، اصول منطقی در آن رعایت نشده

و جامع و مانع نیست؛ لذا به تفکیک نامناسب برخی از موضوعات از یکدیگر منجر شده است؛ مانند تفکیک مباحث ملی- میهنی از مباحث دینی- مذهبی؛ تکرار نامناسب و بی مورد برخی موضوعات؛ نپرداختن یا کم پرداختن به برخی مباحث مهم؛ مانند آثار مثبت همبستگی و وجود تهدیدهای مشترک؛ تاکید بر افتخارات عمدتاً فردی و عدم توجه به افتخاراتی که با همکاری جمعی و مشارکت ملی حاصل شده است. با توجه به این ضعف‌ها، تجدید نظر در کتب درسی دوره ابتدایی، بازنگری در مباحث و چگونگی ارائه آنها، برای تاثیرگذاری هر چه بیشتر این دوره برای تقویت و تحکیم همبستگی ملی، ضروری به نظر می‌رسد. منصور و فریدونی (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان "بیلور هویت ملی در کتب درسی: بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی" به این نتیجه دست یافتند که میزان توجه به مقوله‌های هویت ملی مورد بحث در کتاب‌های بررسی شده، در حدود ۷٪ کل محتوای کتاب‌ها بوده است که بخش ناچیزی را تشکیل می‌دهد. شاه‌سنی (۲۰۰۹) همراه تیم پژوهشی مزیدی، یارمحمدی و لهاسازاده در رساله دکتری تحت عنوان "تبیین ساز و کارهای مولفه‌های جامعه‌پذیری کتاب‌های علوم انسانی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی" بیان می‌کند که ارزش‌های دینی، آداب و اخلاق اجتماعی و نقش‌های جنسیتی سنتی درون گفتمان‌های تمامی کتاب‌ها، دارای بیشترین فراوانی بودند. ارزش‌های دینی و سیاسی، قانون و مقررات و نقش‌های جنسیتی سنتی درون گفتمان‌ها پنهان شده بودند. شیوه‌های قومی و تشریفات اجتماعی و ارزش‌های جهانی شدن از گفتمان‌های کتاب‌های فارسی حذف شده بودند. هدف اصلی پژوهش لقمان‌نیا و خامسان (۲۰۱۰) "بررسی جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش" است. نتایج این بررسی نشان داد در اهداف تصریح شده برای نظام آموزشی ایران، هویت ملی از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و با توجه به تأثیرگذار بودن این مقوله در سایر زمینه‌هایی که به توسعه و تحکیم کشور مربوط است، نیاز به تجدیدنظر و بازاندیشی دارد. نوشادی، شمشیری و احمدی (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان "نقش و کارکرد کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان و سوم راهنمایی در شکل‌گیری هویت ملی" بیان می‌کنند در کتب نامبرده، به مقوله‌های دینی و سیاسی به عنوان رکن اسلامیت مربوط به پدیده هویت ملی در حد نسبتاً مناسبی پرداخته شده است. این در حالی است که برخی دیگر از ابعاد هویت ملی مربوط به ارکان ایرانیت و تجدد به شدت مورد غفلت قرار گرفته‌اند.

لقمان‌نیا، خامسان و احمدی یگانه (۲۰۱۲) پژوهشی در خصوص "توافق و عدم توافق در زمینه مولفه‌های هویت ملی و تلویحات آن در نظام آموزش و پرورش ایران" انجام دادند. نتایج نشان داد برخلاف تصور رایج، میان مولفه‌های هویت ملی در ایران توافق کلی وجود ندارد و هر یک از صاحب‌نظران از دیدگاه خود مولفه‌هایی را در نظر گرفته‌اند. همچنین بررسی مولفه‌های هویت ملی در اهداف نظام آموزش و پرورش نمایانگر این بود که مولفه‌ها در کتاب‌های درسی فاقد یکپارچگی بوده، همه جنبه‌ها را در بر نمی‌گیرد. نتایج بررسی پژوهش‌های انجام شده پیرامون هویت ملی در

کتاب های درسی سه مقطع نیز نشان داد که ذکر مولفه ها بدون استفاده از منبع خاص و با توجه به نظر شخصی بوده است. یافته های پژوهش شارع پور، سلیمانی بشلی و شکراللهی (۲۰۱۳) در خصوص "بازنمایی مولفه های هویت ملی در کتب فارسی دوره ابتدایی" حاکی از آن است که در خصوص مقایسه مولفه های اصلی هویت ملی، در کلیه کتب فارسی بخوانیم دوره ابتدایی، کمترین ضریب اهمیت را مقوله جغرافیا و بیشترین ضریب اهمیت را مقوله میراث فرهنگی کسب نموده است. نجار نهاوندی و قربانعلی زاده (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان "تحلیلی بر هویت ملی در کتب درسی (مطالعه موردی مطالعات اجتماعی)" به مقایسه آموزش هویت ملی در کتاب جدیدالتالیف مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی با کتاب تعلیمات اجتماعی دوره قبل از تحول پرداخته اند. نتایج تحقیق نشان داد که به مولفه های هویت ملی در هر دو کتاب به طور نامتوازن پرداخته شده است و این امر در کتاب مطالعات اجتماعی مشهودتر است. کتاب تعلیمات اجتماعی بیشتر به بعد مشاهیر و شخصیت ها و کتاب مطالعات اجتماعی بیشتر به بعد ارزش ها پرداخته است. بی توجهی به مشاهیر و وقایع ملی، حذف ارزش های سیاسی، توجه بیشتر به ارزش های اجتماعی، اخلاقی و مذهبی از ویژگی های کتاب مطالعات اجتماعی در دوره تحول بنیادین می باشد.

صالحی عمران، عابدینی بلتراک و منصور (۲۰۱۸) در پژوهش "تحلیل محتوای کیفی کتاب های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مولفه میراث فرهنگی" به این نتایج دست یافتند که با وجود این که یک بخش از کتاب فارسی این دوره با عنوان ملی - میهنی تدوین شده و اشاره ای مختصری به مفاخر ملی، اساطیر، آداب و رسوم و جشن های ملی در کتاب های دیگر این دوره شده است، اما به دلیل اهمیت موضوع و همچنین اهداف مصوب دوره ابتدایی هنوز در راستای آموزش میراث فرهنگی ضعف اساسی احساس می شود و نیاز به انسجام بیشتر آموزش مولفه های میراث فرهنگی دیده می شود.

Durrani & Dunne (۲۰۱۰) در پژوهشی تحت عنوان "برنامه درسی و هویت ملی: کشف ارتباط بین مذهب و دولت در پاکستان" به این نتایج دست یافتند که پیوند پیچیده آموزش، مذهب و هویت ملی تمایل به ساختن هویت جمعی اصولگرا دارد - یک هویت واحد به عنوان یک ویژگی تعریف شده از خود جمعی. برنامه درسی ملی برای ترویج وحدت ملی در میان اقوام متنوع پاکستان، از دین (اسلام) به عنوان مرز اصلی بین "خود" مسلمان پاکستان و آنتاگونیست غیرمسلمان دیگر استفاده می کنند. این تأکید باعث ایجاد قطبیت اجتماعی و عادی سازی هویت های نظامی گرا و خشونت آمیز با پیامدهای جدی بر انسجام اجتماعی، تحمل تنوع درونی و خارجی و روابط جنسیتی می شود.

نتایج پژوهش آتامیان (۲۰۱۵) در پایان نامه خود تحت عنوان "شکل دادن به هویت ملی از طریق آموزش و پرورش: مطالعه تطبیقی کتاب های درسی دبستان در ایران پس از انقلاب و بلغارستان کمونیست" نشان داد که کتب درسی ایران بر جنبه مذهبی هویت ایرانی تأکید دارد و کمتر به عناصر

ملی توجه می‌شود. کتابهای درسی بلغاری نیز عمدتاً در زمینه کمونیسیم نوشته شده است. این دو عنصر (اسلام و کمونیسیم) روایت‌های غالب کتاب‌های درسی در ترسیم هویت ملی هستند. اما تفاوت در روایت ملت در مقایسه کتب درسی مشهود است. همزمان کتاب‌های درسی بلغاری دولت قبلی بلغارستان را عقب مانده نشان می‌دهند. در تجزیه و تحلیل کتب درسی آشکار شد که کتاب‌های بلغاری به مباحث جنسیت توجه کمتری می‌کنند، و آنها به اندازه کافی الگوهای نقش زن را ارائه نمی‌دهند. از سوی دیگر، کتب درسی ایرانی با نشان دادن آنها (زنان) به عنوان معلم (در نقش معلم)، جایگاه اجتماعی زنان را بالا می‌برد (آتامیان، ۲۰۱۵).

نتایج پژوهش Barghi, Zakaria, Hamzah & Hashin (۲۰۱۸) با عنوان "آموزش میراث در برنامه درسی استاندارد دبستان مالزی" حاکی از تمرکز بر میراث فرهنگی ناملموس مالزی در برخی از موضوعات اصلی مانند تاریخ، بهاسا مالزی، هنر و آموزش موسیقی است.

روش‌شناسی پژوهش

پارادایم پژوهش برساختی و تفسیری، رویکرد پژوهش کیفی، استراتژی پژوهش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاسی است. میدان مطالعه مشتمل بر کلیه کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران است. روش نمونه‌گیری هدفمند بوده و سه مجموعه کتب مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمان در دوره آموزش ابتدایی ایران که تعداد آنها برابر با ۲۵ جلد کتاب است به عنوان نمونه انتخاب شدند. این کتاب‌ها به تفکیک شامل ۴ جلد کتاب مطالعات اجتماعی، ۶ جلد کتاب فارسی، ۵ جلد کتاب هدیه‌های آسمان، ۵ جلد ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت و ۵ جلد کتاب ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی است. این کتاب‌ها از این جهت انتخاب شدند چون که بیشترین قابلیت برای حمل مفاهیم مربوط به انسجام ملی را دارند. واحد تحلیل شخص یا چیزی است که مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در تحلیل محتوا آن را واحد ثبت می‌نامند. واحد تحلیل (ثبت) در اینجا مضمون، تصویر و نقشه و واحد زمینه کتاب درسی است. برای گردآوری داده‌های مربوط به کتاب‌های درسی از کاربرگ تحلیل محتوا استفاده شد. به این معنا که در قالب جداولی عبارات‌های معنایی، مفاهیم، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها ارائه شد.

در تحلیل محتوای کیفی همچون سایر استراتژی‌های کیفی از دو شیوه کدگذاری دور نخست و کدگذاری دوم در طرح ساختارگرا چارمز که معادل کدگذاری باز و محوری در طرح نظام‌مند اشتراوس و کوربین است استفاده شد. تنها تفاوت کلیه استراتژی‌های کیفی با استراتژی گراند تئوری در این است که در گراند تئوری از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده می‌شود زیرا هدف ارائه نظریه است، اما در سایر استراتژی‌های کیفی همچون تحلیل محتوای کیفی از دو مرحله استفاده می‌شود. برای دستیابی به بصیرت جدید بارها و بارها متن کتاب‌های درسی

مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و این فرایند تا استخراج مفاهیم و نام گذاری آن ها ادامه یافت و پس از آن مفاهیم بر اساس تفاوت ها و شباهت هایی که بینشان وجود داشت تحت عنوان مقوله (طبقه) نام گذاری شدند و در پایان به ازای هر مفهوم، شواهدی از متن همراه با ذکر شماره صفحه و پایه تحصیلی برای کتاب ها نقل قول شد.

واحد تحلیل (ثبت) مضمون، تصویر و نقشه است و بر مبنای نظر یوسف زاده و معروفی (۲۰۱۳) مضمون ها پرارزش ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار گیرند و منظور از مضامین معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می شود. عبارت های معنایی که انتخاب می شود ممکن است دارای یک مفهوم یا بیشتر باشد. در مرحله بعدی وقتی که تمامی عبارت های معنایی برگزیده شدند و مفهوم سازی صورت گرفت، تشکیل زیر مقوله ها و مقوله بندی آغاز می شود. برای تعیین روایی استراتژی تحلیل محتوای کیفی، بازبینی مطالب در دو مرحله، یکی پس از اینکه بین ۱۰-۵۰ درصد مقوله بندی ها تکمیل شد و دیگری در پایان کار صورت گرفت (ایمان و نوشادی، ۲۰۱۱). برای تعیین روایی از نظر ۴ کدگذار خارجی در هر دو مرحله، یکی زمانی که ۵۰ درصد داده ها تحلیل شد و دیگری نیز در پایان کار صورت گرفت.

نمودار ۱: مدل مرحله کاربرد مقوله بندی قیاسی (ایمان و نوشادی، ۲۰۱۱)

یافته‌های پژوهش

در این قسمت یافته‌های مربوط به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ارائه می‌شود.

با توجه به اینکه در مرحله اول کدگذاری باز، تشکیل مفهوم و یا کد صورت می‌گیرد، در اینجا نمونه‌ای از مرحله تشکیل مفهوم ارائه می‌شود.

جدول ۲- نمونه فرایند تشکیل مفهوم در کتاب مطالعات اجتماعی

ردیف	پایه	صفحه	عبارت معنایی	مفهوم
۱	۱	۹	یکی از فرماندهان شجاع ایرانی آریو برزن بود که تا آخرین نفس با سپاه دشمن جنگید و سرانجام کشته شد	معرفی آریوبرزن

جدول ۳- نمونه فرایند تشکیل مفهوم در کتاب فارسی

ردیف	پایه	صفحه	عبارت معنایی	مفهوم
۱	۲	۹۲	هزاران سال است که ما ایرانیان عید نوروز را جشن می‌گیریم.	معرفی عید نوروز

جدول ۴- نمونه فرایند تشکیل مفهوم در کتاب هدیه‌های آسمان

ردیف	پایه	صفحه	عبارت معنایی	مفهوم
۱	۲	۱۵	دانش‌آموزان با پوشش اسلامی سر کلاس نشستند (تصویر)	پوشش اسلامی دانش‌آموزان

دوره ابتدایی مشتمل بر شش پایه تحصیلی است، در پایه اول و دوم کتاب مطالعات اجتماعی ارائه نشده است و آموزش مطالعات اجتماعی از پایه سوم به بعد ارائه شده است. بنابراین یافته‌هایی که در اینجا ارائه می‌شود، مربوط به کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم به بعد است که مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه یافته‌های مربوط به کتاب‌های فارسی و کتاب‌های هدیه‌های آسمان ارائه می‌گردد.

با توجه به اینکه در مرحله نخست کدگذاری تشکیل مفهوم و یا کد؛ زیر مقوله و مقوله اولیه صورت می‌گیرد، و در مرحله دوم کدگذاری فرایند متصل کردن مقوله‌های اولیه به مقوله محوری مطرح می‌گردد، از ارائه جداول خودداری می‌شود و فقط جدول مربوط به مقوله‌های کتاب‌های درسی براساس مولفه‌های انسجام ملی ارائه می‌گردد.

یافته‌های مربوط به سوال اول پژوهش

۱- جایگاه انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره آموزش ابتدایی

ایران چگونه است؟

برای پاسخ به این سوال ۴ جلد کتاب مطالعات اجتماعی دوره آموزش ابتدایی تحلیل محتوا شد. یافته‌های به دست آمده مشتمل بر ۱۳۰ مفهوم، ۲۱ زیرمقوله و ۲۰ مقوله اولیه که بعد از طبقه‌بندی مقولات در کدگذاری مرحله دوم (محوری) در قالب ۱۰ مقوله اصلی (مولفه انسجام ملی) دسته‌بندی شد.

جدول ۵- دسته‌بندی مقولات کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی براساس مولفه‌های انسجام ملی

ردیف	مقولات کتاب‌های مطالعات اجتماعی	مولفه‌های انسجام ملی
	نمایش پوشش اسلامی؛ بازنمایی کارکرد مسجد؛ بازنمایی نمادهای امت اسلامی؛ معرفی احرام و بقاء متبرکه	دین و مذهب
	سرزمین مشترک؛ پاسداری از وطن؛ تکررگرای قومی	سرزمین مشترک
	توجه به تمدن ایران باستان؛ توجه به تمدن میانه ایران؛ معرفی مشاهیر علمی	میراث تمدنی
	معرفی نخبگان سیاسی معاصر	معرفی مفخر و قهرمانان ملی
	اعیاد دینی	اعیاد دینی
	قانون اساسی به مثابه میثاق اجتماعی؛ مظاهر دموکراسی؛ نمایش پوشش جهان‌گرایی	فرهنگ فراملی
	معرفی مشاهیر ادبی؛ معرفی آثار ادبی	ادب و هنر
	معرفی مناسبات ملی	تاریخ مشترک
	معرفی پرچم و سرود	معرفی پرچم و سرود
	برجستگی مقوله زبان	معرفی زبان فارسی

یافته‌های مربوط به سوال دوم پژوهش

۲- جایگاه انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره آموزش ابتدایی ایران چگونه است؟

یافته‌هایی که در اینجا ارائه می‌شود مربوط به تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی فارسی (خوانداری) دوره آموزش ابتدایی ایران مشتمل بر ۶ پایه تحصیلی است. از تحلیل کتاب‌های درسی، ۱۷۷ مفهوم، ۲۵ زیرمقوله و ۲۹ مقوله اولیه حاصل شد که بعد از طبقه‌بندی بر اساس مولفه‌های انسجام ملی ۸ مقوله اصلی حاصل شد.

جدول ۶- دسته‌بندی مقولات کتاب‌های درسی فارسی بر اساس مولفه‌های انسجام ملی

ردیف	مقولات کتاب‌های فارسی	مولفه‌های انسجام ملی
۱	تکررگرای قومی؛ هویت سرزمینی؛ پاسداری از وطن	سرزمین مشترک
۲	نمایش پوشش اسلامی؛ معرفی متون دینی؛ بازنمایی مناسک نماز؛ کارکرد مسجد؛ تفکیک جنسیتی در اقامه نماز؛ معرفی ریختار مسجد؛ اهمیت روایات دینی؛ معرفی اعیاد دینی؛ معرفی معصومین؛ در انتظار منجی؛ معرفی رهبران انقلاب اسلامی؛ معرفی شهدای وطن	دین و مذهب
۳	معرفی وزرای ایرانی؛ معرفی اساطیر ملی؛ معرفی قهرمانان ملی	قهرمانان و مفخر ملی
۴	معرفی سنت نوروز؛ ترکیب دین و ملیت	میراث فرهنگی
۵	معرفی آثار ادبی و هنری ایران؛ معرفی مشاهیر ادبی و هنری ایران	ادب و هنر
۶	معرفی تمدن ایران؛ معرفی مشاهیر علمی	میراث تمدنی
۷	معرفی ایام تاریخی انقلاب اسلامی	تاریخ مشترک
۸	نمایش پوشش جهان‌گرایی	فرهنگ فراملی

یافته‌های مربوط به سوال سوم پژوهش

۳- جایگاه انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره آموزش ابتدایی ایران چگونه است؟

آنچه در ادامه می‌آید یافته‌های مربوط به کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره آموزش ابتدایی ایران است. در ابتدا لازم است مقدمه‌ای در خصوص کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره آموزش ابتدایی ایران مطرح شود.

برای آموزش کتاب هدیه‌های آسمان در ایران با توجه به مذاهب تشیع و تسنن و همچنین اقلیت‌های دینی، سه کتاب هدیه‌های آسمان طراحی شده است که به‌قرار زیر است:

۱- هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی)

۲- ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت

۳- هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی

کتاب اول (هدیه‌های آسمان / تعلیم و تربیت اسلامی) ویژه دانش‌آموزان اهل تشیع و تسنن است با این تفاوت که دانش‌آموزان اهل تسنن این کتاب را به‌طور کامل آموزش نمی‌بینند و درس‌هایی جایگزین برخی درس‌های این کتاب شده و در قالب کتابی دیگر تحت عنوان ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت در اختیار آن‌ها قرار گرفته است. برای اقلیت‌های دینی نیز کتابی جداگانه تحت عنوان: هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی در نظر گرفته شده است. نکته دیگر این است که آموزش کتاب هدیه‌های آسمان از پایه دوم ابتدایی به بعد برنامه‌ریزی شده است و در پایه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم و ششم ابتدایی، این سه کتاب به‌طور جداگانه آموزش داده می‌شوند. یافته‌های این قسمت حاصل تحلیل محتوای ۱۵ جلد کتاب هدیه‌های آسمان مشتمل بر ۵ جلد کتاب هدیه‌های آسمان تعلیم و تربیت اسلامی (در پایه‌های دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی)؛ ۵ جلد کتاب (ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت در پایه‌های دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی) و ۵ جلد کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی (در پایه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم و ششم ابتدایی) است. در ادامه یافته‌های کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان به‌طور جداگانه ارائه می‌گردد.

از تحلیل کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان، ۱۶۵ مفهوم، ۲۲ زیرمقوله و ۲۲ مقوله اولیه حاصل شد که در درون مولفه‌های انسجام ملی در قالب ۴ مقوله اصلی دسته‌بندی شد. در خصوص یافته‌های مربوط به ضمیمه کتاب‌های هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت، ۳۳ مفهوم، ۹ زیرمقوله و ۹ مقوله اولیه حاصل شد که بر اساس مولفه‌های انسجام ملی در قالب ۲ مقوله اصلی طبقه‌بندی شد. همچنین از تحلیل کتاب‌های ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی، ۲۸ مفهوم و ۷ زیرمقوله حاصل شد که بر اساس مولفه‌های انسجام ملی در قالب ۴ مقوله اصلی طبقه‌بندی شد. در جدول ۷ این مقوله‌ها ارائه شده‌اند.

جدول ۷- نمایش مقولات کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان بر اساس مولفه‌های انسجام ملی

ردیف	مقولات کتاب‌های هدیه‌های آسمان	مولفه‌های انسجام ملی
	معرفی پرچم معرفی ایام تاریخی انقلاب اسلامی نمایش پوشش جهان‌گرایی	معرفی پرچم تاریخ مشترک فرهنگ فراملی
	معرفی نماز به مثابه فریضه اصلی؛ کعبه به مثابه نماد وحدت مسلمین؛ احکام روزه در مذهب اهل سنت؛ معرفی خاندان پیامبر؛ معرفی خلفای راشدین؛ معرفی امامان اهل سنت؛ معرفی اعیاد اهل سنت؛ معرفی کتب آسمانی؛	دین و مذهب پرچم
	معرفی پرچم معرفی ایام تاریخی انقلاب اسلامی پاسداری از وطن	دین و مذهب معرفی پرچم تاریخ مشترک سرزمین مشترک

مقولات حاصل شده یا به عبارتی مولفه‌های انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی عبارتند از: سرزمین مشترک، میراث فرهنگی، دین و مذهب، ادب و هنر، پرچم و سرود، فرهنگ فراملی، زبان فارسی، میراث تمدنی، تاریخ مشترک، اعیاد مذهبی، قهرمانان و مفاخر ملی. اکنون در ادامه به توضیح هر یک از مقولات پرداخته می‌شود.

سرزمین مشترک

در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، مولفه سرزمین مشترک به عنوان یکی از مولفه‌های انسجام ملی مبتنی بر سه مقوله تکثرگرایی قومی، هویت سرزمینی و پاسداری از وطن است. کتاب‌های دورسی دوره ابتدایی، در قالب نقشه جمهوری اسلامی ایران به معرفی اقوام ایرانی با نشان لباس‌های قومی پرداخته است، و در مواردی بدون توضیح لباس اقوام ایرانی البته نه همه اقوام ایرانی به صورت جزئی نمایش داده شده است. همچنین اشاره‌ای مختصر به وجود زبان‌های بومی در کنار زبان فارسی شده و زبان ترکی در قالب چند کلمه در دل یک درس معرفی شده است. همچنین فقط غذاهای محلی و صنایع دستی شهر کرمانشاه معرفی شده است. هویت سرزمینی نیز مبتنی بر مواردی همچون ایران‌شناسی است که به معرفی جغرافیای ایران و نقشه ایران می‌پردازد و اهمیت شناخت سرزمین مشترک و تاکید بر داشتن سرزمین مشترک، هویت ایرانی و ایرانی بودن را مورد توجه قرار داده است. مقوله پاسداری از وطن نیز

به مواردی همچون دفاع زنان و مردان از کشور در دوران جنگ تحمیلی، تاکید بر دفاع از ایران در برابر بیگانگان، فدا شدن در راه وطن و میهن‌دوستی و... پرداخته است. در کتاب درسی فارسی پایه اول صفحه ۴۷ اقوام ایرانی همراه با پوشش قومی نمایش داده شده است؛ در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۲۹ نقشه ایران نمایش داده شده است و در کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی پایه ششم در صفحه ۴۴ تصویری از رزمندگان دفاع مقدس ارائه شده است.

دین و مذهب

مولفه دین و مذهب در محتوای کتاب‌های درسی در قالب مقوله‌های مختلفی همچون: خدامحوری، نمایش پوشش اسلامی، معرفی متون دینی، بازنمایی مناسک نماز، کارکرد مسجد، تفکیک جنسیتی در اقامه نماز، معرفی ریختار مسجد، اهمیت روایات دینی، معرفی اعیاد دینی، معرفی معصومین، در انتظار منجی، نماز به مثابه ستون دین، اهمیت مسجد، معرفی ائمه اطهار، معرفی زنان الگو، بازنمایی نمادهای ادیان بشری، معرفی کعبه به مثابه نماد وحدت مسلمین، معرفی مراقد و احرام ائمه، معرفی آداب ماه‌های حرام، جشن تکلیف، توجه به اصول و فروع دین، اهمیت روایات، معرفی دین خاتم، بازنمایی نمادهای امت اسلامی، معرفی شهدای وطن و معرفی رهبران انقلاب اسلامی در کلیه کتاب‌های درسی اعم از فارسی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان، مورد توجه قرار گرفته‌اند. اما در کتاب ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت مقولاتی همچون: احکام روزه در مذهب اهل سنت، معرفی خاندان پیامبر، معرفی خلفای راشدین، معرفی امامان اهل سنت، معرفی اعیاد اهل سنت، معرفی کتب آسمانی، همزیستی ادیان در کنار یکدیگر حاصل شد و در ضمیمه کتاب‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی نیز مقوله نمایش پوشش اسلامی مورد تاکید قرار گرفته است. در کتاب فارسی پایه اول صفحه ۱۰۶ در مورد روز مبعث پیامبر (ص) صحبت شده و اینکه ما مسلمانان این روز را جشن می‌گیریم. در کتاب ضمیمه هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت پایه ششم در صفحه ۱۰ آمده است که یکی از حاکمان در دوره‌ی مروان از ابوحنیفه، نخستین امام اهل سنت خواست تا قضاوت کوفه را برعهده بگیرد، اما او این پیشنهاد را نپذیرفت. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم در صفحه ۲۹ نیز پوشش اسلامی بانوان ارائه شده است.

معرفی مفاخر و قهرمانان ملی

مولفه معرفی قهرمانان و مفاخر ملی به معرفی معرفی وزراء ایرانی همچون: معرفی خواجه نصیرالدین توسی، معرفی خواجه نظام‌الملک توسی، و معرفی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی پرداخته است. در خصوص اساطیر ملی می‌توان گفت به معرفی رستم، معرفی آرش کمانگیر و زال و سام پرداخته است. قهرمانان ملی همچون آریو برزن در زمان باستان، ریزعلی خواجه‌ای و حسن

امیدزاده و دریاقلی در دوران معاصر پرداخته شده است. همچنین در برخی دروس به معرفی نخبگان سیاسی معاصر همچون: امیرکبیر، میرزا یونس (میرزا کوچک خان جنگلی)، رئیس‌علی دلواری، دکتر محمد مصدق و آیت‌الله کاشانی اشاره شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم در صفحه ۱۱۰ آمده است که میرزاتقی خان فراهانی مشهور به امیرکبیر در روستایی در اراک به دنیا آمد. در کتاب فارسی پایه پنجم صفحه ۵۷ گفته شده که اسکندر با سپاهیان خود در خاک ایران می‌تاخت و به سوی تخت جمشید پیش می‌رفت. او برای ورود به پارس می‌بایست با لشکریانش از گذرگاهی تنگ در میان کوه‌های سر به فلک کشیده، بگذرد. از این رو، آریو برزن، سردار دلاور و میهن دوست ایرانی، چاره را در آن دید که در این گذرگاه راه را بر او ببندد.

میراث فرهنگی

ترکیب دین و ملیت و معرفی سنت نوروز به عنوان مقولات میراث فرهنگی معرفی شدند. به این معنا که در قالب تصویر، نمادهای ملی و دینی ترسیم شده‌اند. همچنین عید نوروز نیز به عنوان بخشی از میراث فرهنگی معرفی شده است و در دل نقشه ایران نمادهای ملی و مذهبی حاکی از اهمیت هویت ملی و هویت اسلامی در دل یکدیگر است. در کتاب فارسی پایه دوم دبستان در صفحه ۸۵ نقشه ایران همراه با پرچم و مسجد ارائه شده است.

در کتاب‌های درسی عید نوروز در قالب درس و تصویر معرفی شده است و به مواردی همچون جشن نوروز، خانه تکانی، چیدن سفره هفت سین، معرفی سفره هفت سین نوروز و سنت‌های آن پرداخته شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم صفحه ۵۳ تخت جمشید به عنوان محل برگزاری جشن‌های هخامنشیان، به خصوص جشن نوروز معرفی شده است.

در کتاب فارسی پایه دوم نیز در ۹۲ در باب عید نوروز گفته شده است که بیشتر مردم میهن ما در سفره‌ی هفت سین، قرآن، آینه، شمع‌های روشن و هفت چیز می‌گذارند که نام آنها با "س" شروع می‌شود. این هفت چیز سبزه، سرکه، سماق، سمنو، سنجد، سیر و سیب هستند.

ادب و هنر

در کتاب‌های درسی مشاهیری همچون: علی‌اکبر دهخدا، فردوسی، سعدی شیرازی، مولانا، عطار نیشابوری، جبار باغچه‌بان، مهدی آذر یزدی معرفی شده‌اند. همچنین مشاهیری همچون مولوی، سعدی، حافظ، فردوسی و خیام به عنوان مشاهیر ایران زاد معرفی شده‌اند. در بین مشاهیر هنری نیز محمود فرشچیان معرفی شده است. آثار ادبی که مورد توجه قرار گرفته است عبارتند از: کتاب شاهنامه، گلستان و بوستان، دیوان حافظ، مثنوی معنوی، لغت‌نامه، و کتاب اسرارنامه عطار نیشابوری. همچنین نگاره عصر عاشورا به عنوان اثر هنری محمود فرشچیان معرفی شده است. نگاره عصر

عاشورا اثر محمود فرشچیان در کتاب فارسی پایه پنجم در صفحه ۸۰ ارائه شده است. همچنین در کتاب فارسی پایه سوم صفحه ۸۵ از سعدی شیرازی و آثار او سخن به میان آمده است و گفته شده است که سعدی پس از سی و پنج سال سفر به شیراز برگشت و از خاطراتش، حکایت‌ها و شعرها نوشت. حاصل آن دو کتاب با ارزش گلستان و بوستان است و فردوسی شاعر بزرگ نیز در کتاب فارسی پایه پنجم در صفحه ۹۱ آمده است که کتاب مشهور او شاهنامه نام دارد. شاهنامه سراسر شعر است. فردوسی نزدیک به سی سال برای نوشتن شعرهای این کتاب، تلاش کرد. این کتاب ارزشمند، گنجینه فرهنگ ایران کهن و نگهبان زبان فارسی است.

فرهنگ فراملی

جهانی شدن با نفوذپذیر ساختن مرزها و همچنین افزایش چشمگیر برخوردهای فرهنگی، آگاهی انسان‌ها را از عناصر فرهنگی دیگر مانند ارزش‌ها، هنجارها، آداب و ادیان، بیشتر می‌کند (Tajik, 2004). فرهنگ فراملی به عنوان یکی دیگر از مولفه‌های انسجام ملی مشتمل بر مقولاتی همچون: نمایش پوشش جهان‌گرایی، قانون اساسی به مثابه میثاق اجتماعی و مظاهر دموکراسی است. در متن کتاب‌های درسی کت و شلوار، تاپ و شلوارک مردانه به عنوان پوشش جهان‌گرایی به تصویر کشیده شده است. همچنین در یک درس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران معرفی شده است و مظاهر دموکراسی در قالب مواردی همچون نقش مردم در انتخاب نمایندگان مجلس، انتخاب حکومت جمهوری اسلامی توسط مردم، رای مردم به قانون اساسی، و انتخاب رئیس‌جمهور توسط مردم مطرح شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۴۲ آمده است: معلم با کت و شلوار در حال توضیح دادن به دانش‌آموزان در موزه ایران باستان می‌باشد. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۹۱ در مورد قانون اساسی صحبت شده که قوانین مهم کشور در کتابی به نام قانون اساسی نوشته شده‌اند. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم صفحه ۵۳ نیز در مورد انتخابات ریاست جمهوری صحبت شده و اینکه رئیس‌جمهور هر چهار سال یکبار با رای مردم انتخاب می‌شود.

معرفی پرچم و سرود

پرچم و سرود ملی به عنوان یکی از مولفه‌های انسجام ملی در متن کتاب‌های درسی مورد توجه قرار گرفته است. پرچم و سرود در کتب مختلف معرفی شده است. مثلاً در کتاب فارسی پایه دوم صفحه ۸۶ آمده است که آفتاب قشنگ صبحگاهی می‌تابید. نسیم آهسته می‌وزید و پرچم زیبای ایران را تکان می‌داد. یا در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۹۱ گفته شده که یکی دیگر از نشانه‌های مشترک ما سرود ملی است و در کتاب فارسی پایه پنجم صفحه ۴۸ پرچم و سرود ملی

همزمان معرفی شده و اینگونه گفته شده که پرچم سه رنگ و زیبای ایران به اهتزاز در آمد و همراه آن، سرود ملی نواخته شد.

تاریخ مشترک

تاریخ مشترک به عنوان یکی از مولفه های انسجام ملی در متن کتاب های درسی در قالب مقوله ای همچون ایام تاریخی انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. ایام تاریخی که در کتاب های درسی معرفی شده است یکی روز ۲۲ بهمن است و دیگری روز ۱۳ آبان. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۹۶ آمده است که سرانجام انقلاب اسلامی ایران با وحدت و فداکاری مردم در بهمن ماه ۱۳۵۷ به پیروزی رسید. از آن زمان تاکنون مردم هر سال ۲۲ بهمن را گرامی می دارند و جشن می گیرند. در کتاب هدیه های آسمان پایه ششم صفحه ۳۱ راهپیمایی روز ۱۳ آبان معرفی شده است و در کتاب هدیه های آسمان پایه ششم صفحه ۳۱ این مطلب آمده است که در کشور ما بعد از انقلاب اسلامی، روز سیزده آبان، روز ملی مبارزه با استکبار نام گرفته است. در این روز همه مردم به ویژه دانش آموزان و دانشجویان، یکدل و یکصدا با شعارهایی مانند مرگ بر آمریکا و مرگ بر اسرائیل بیزاری خود را از دولت های زورگو و ستمگر اعلام می کنند.

میراث تمدنی

میراث تمدنی به عنوان یکی از مولفه های انسجام ملی مشتمل بر مقولاتی همچون: معرفی تمدن ایران، توجه به تمدن ایران باستان، توجه به تمدن میانه ایران و معرفی مشاهیر علمی است. مقوله معرفی تمدن ایران دربردارنده آثار تمدنی معاصر، آثار تاریخی است. آثار تمدنی معاصر مشتمل بر مواردی همچون برج میلاد و کندوان تبریز است. آثار تاریخی که در کتاب های درسی معرفی شده اند عبارتند از: سی و سه پل اصفهان و ارگ بم کرمان. در کتاب فارسی پایه دوم صفحه ۸۰ کندوان تبریز و سی و سه پل اصفهان در قالب نقاسی معرفی شده و در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۴۵ تخت جمشید معرفی شده است.

مقوله توجه به تمدن ایران باستان مشتمل بر مواردی همچون: بعد تمدنی ایران باستان، آثار باستانی، ابزارهای تمدن ایران باستان، معرفی سلاطین باستان و معرفی ادیان ایرانی است.

بعد تمدنی ایران باستان مشتمل بر موزه ایران باستان و موزه هگمتانه است. آثار باستانی در برگزیده آثاری همچون: تخت جمشید، طاق بستان، تپه های هگمتانه گنج نامه، معبد چغازنبیل، پایه های به جامانده از کاخ ها، معرفی آرامگاه کوروش است. ابزارهای تمدن ایران باستان نیز ظرف طلایی هخامنشی، سکه طلایی هخامنش، خمره های آب و غذا در موزه هگمتانه را شامل می شود. درخصوص سلاطین باستان نیز شخصیت هایی همچون: کوروش، داریوش اول، آریوبرزن، مهرداد

دوم، سورنا، خسرو پرویز، اردشیر دوم، شاهپور دوم و شاهپور سوم معرفی شده است. ادیان ایرانی همچون دین زرتشت همراه با کتاب اوستا معرفی شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم صفحه ۴۵ طاق بستان کرمانشاه نمایش داده شده است و در همین کتاب در صفحه ۶۱ گفته شده است که در ایران باستان بیشتر مردم پیرو دین زرتشت بودند.

مقوله توجه به تمدن میانه ایران مشتمل بر تندیس‌های تاریخی همچون: مجسمه یعقوب لیث صفاری، مجسمه فردوسی و مجسمه سورنا است؛ ابنیه تاریخی شامل بقایای کاروانسرای قره رباط عشق، کاروانسرای شرف در نزدیک سرخس، مسجد جامع نطنز، مسجد گوهرشاد، مسجد امام، بند امیر، برج طغرل، مسجد جامع رشتخوار، معرفی بازار قیصریه، مسجد شیخ لطف‌الله، میدان نقش جهان، کاخ عالی‌قاپو، مسجد جامع ساوه است. سکه دوره ایلخانان و ظرف سفالی نیز به عنوان ابزارهای تاریخی معرفی شده‌اند. وزاری ایرانی نیز به عنوان یکی دیگر از زیرمقوله‌های توجه به تمدن میانه ایران، به معرفی خواجه نصیرالدین توسی، خواجه نظام‌الملک توسی، معرفی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی پرداخته است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم صفحه ۱۰۰ مجسمه یعقوب لیث صفاری، در صفحه ۱۰۳ برج طغرل و در صفحه ۱۱۰ سکه دوره ایلخانان به تصویر کشیده شده است.

مقوله مشاهیر علمی نیز به معرفی اسماعیل جزری، ابوعلی سینا، زکریای رازی، جابر بن حیان، خوارزمی، ابوریحان بیرونی و بهمنیار پرداخته است. در صفحه ۴۷ کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم در مورد رازی به عنوان کاشف الکل صحبت شده است و گفته شده که کلمه شیمی از کلمه کیمیا گرفته شده است. ایرانیان مسلمان در علم کیمیاگری پیشرفت زیادی کردند. رازی به کاشف الکل معروف است. همچنین در صفحه ۴۷ همین کتاب در مورد خوارزمی و خیام صحبت شده است: ایرانیان مسلمان دانش ریاضی را گسترش دادند. خوارزمی و خیام از ریاضی‌دان‌های ایرانی معروف در دوره اسلامی هستند و در صفحه ۴۸ آمده است که ابوریحان بیرونی دانشمند بزرگ ایرانی فیلسوف و ریاضی‌دان بود و در تاریخ و جغرافیا نیز مهارت داشت.

اعیاد مذهبی

اعیاد مذهبی اهل تشیع عبارت‌اند از: میلاد پیامبر (ص)، میلاد حضرت مهدی (ص)، عید فطر، عید غدیر، و عید قربان. مسلمانان روز تولد پیامبر (ص) را جشن می‌گیرند. نیمه شعبان روز تولد حضرت مهدی (ع) است و جزو یکی از اعیاد اهل تشیع محسوب می‌شود. عید فطر نیز یکی از اعیاد مسلمانان به شمار می‌رود. پوشیدن لباس‌های تمیز و زیبا، دیدار با اقوام و آشنایان، گرفتن عیدی از بزرگ‌ترها، غسل کردن، خواندن دو رکعت نماز و دعا کردن از آداب مسلمانان در روز عید فطر است. روز هجدهم ماه ذی‌الحجه، روز عید غدیر، زمان تعیین جانشینی پیامبر خداست. به این معنا

که پیامبر (ص) از طرف جبرائیل امین مامور می شود حضرت علی (ع) را به عنوان جانشین خود به مردم معرفی نماید. در روز عید قربان، کسانی که به حج می روند، در روز عید قربان گوسفندی را قربانی می کنند و گوشت آن را بین مستمندان تقسیم می کنند. از آداب این روز، به پوشیدن لباس تمیز و آراسته، غسل کردن، دادن نذری به مستمندان اشاره شده است.

اما اعیاد اهل تسنن، میلاد پیامبر (ص)، عید فطر و عید قربان است. به این معنا که در فرهنگ دینی اهل سنت روز تولد پیامبر (ص) و عید فطر و عید قربان به عنوان اعیاد مذهبی مطرح می باشند. مسلمانان روز تولد پیامبر (ص) را جشن می گیرند. از عید فطر نیز به عنوان جشن بزرگ مسلمانان نام برده شده است. در خصوص عید قربان می توان گفت نه روز قبل از این عید، مسلمانان اهل سنت روزه می گیرند، در هنگام فرارسیدن عید قربان، لباس های سفید و تمیز می پوشند، دیدار با دوستان و آشنایان، دادن عیدی به کوچک ترها نیز از آداب این روز است. در کتاب هدیه های آسمان پایه دوم صفحه ۹۰ آمده است که فردا نیمه شعبان است. روز تولد امام مهدی (علیه السلام) و در کتاب هدیه های آسمان پایه سوم صفحه ۵۷ در مورد عید فطر صحبت شده است و اینکه همه مسلمانان خوشحال هستند و خدا را شکر می کنند زیرا آن ها توانسته اند ماه رمضان را با موفقیت روزه بگیرند و به فرمان خدا عمل کنند. در ضمیمه کتاب هدیه های آسمانی ویژه اهل سنت صفحه ۹ آمده است که: الله اکبر، الله اکبر..... صدای این کلمات آسمانی و دلنشین تمام مسجد را پر کرده است. مردم بعد از طلوع آفتاب، با لباس های تمیز و معمولاً سفید به سوی مسجد می آیند. بوی عطر و عود و گلاب در مسجد پیچیده است. من هم با پدر و مادرم به مسجد آمده ام. آنها نه روز قبل از روزه بوده اند. پدرم می گوید: پیامبر (صلی الله علیه و علی آله) به روزه گرفتن در نه روز قبل از عید قربان بسیار سفارش فرموده است.

زبان فارسی

در محتوای کتاب های درسی، زبان فارسی به عنوان نماد هویت ملی ایرانیان، ابزار پیوند اقوام و به عنوان زبان ملی مورد توجه قرار گرفته است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم در صفحه ۱۰۳ آمده است که زبان های محلی، گنجینه ای با ارزش هستند ولی زبان فارسی، زبان ملی ما ایرانیان است و برای حفظ میهن بسیار با اهمیت است. همچنین در کتاب فارسی پایه ششم در صفحه ۳۳ این عبارت مطرح شده که بی گمان تا اینجا پی برده اید که من کسیتم. آری. گمان شما درست است؛ نام من فارسی است؛ زبان فارسی. همان که اینک جلوی چشم شما روی صفحه ی کتاب و بر سر زبانان است و در همین کتاب در صفحه ۳۴ گفته شده که وطن خانه شماسست و من عامل پیوستگی و اتحاد همه ی اعضای این خانه ام. شناسنامه و سند شناخت شما در هر جای ایران و در هر گوشه ی جهان، زبان ملی ایرانیان، یعنی زبان فارسی.

بحث و نتیجه‌گیری

در مطالعه حاضر، جایگاه مقوله انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران از طریق استراتژی تحلیل محتوای کیفی مورد واکاوی قرار گرفت. سه مجموعه کتاب درسی مطالعات اجتماعی؛ فارسی؛ و هدیه‌های آسمان؛ هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت؛ و هدیه‌های آسمان ویژه اقلیت‌های دینی مورد بررسی قرار گرفت. مولفه‌های انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی در نمودار ۱ نمایش داده شده است.

نمودار ۲- مولفه‌های انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران

بر مبنای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی می‌توان گفت برخی از مولفه‌های انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی فاقد کیفیت لازم برای مطرح شدن هستند. مولفه‌های انسجام ملی به صورت سلیقه‌ای در متن کتاب‌های درسی اعمال شده است و فاقد روش‌مندی است. برخی از مولفه‌ها بیش از حد تکرار شده‌اند، گویا استراتژی تلقین بر محتوا حکمرانی می‌کند! تنوع فرهنگی موجود در ایران قابل انکار نیست. کشور ایران، در طول تاریخ زیستگاه گروه‌های مختلف قومی و نژادی و زبانی و مذهبی و... بوده و بر مبنای تعریف Parekh (۲۰۰۸) می‌توان گفت جامعه‌ای که در آن چندین فرهنگ امکان همزیستی در کنار هم می‌یابند جامعه‌ای چندفرهنگی است، بر این اساس

ایران یک جامعه چندفرهنگی است. در یک جامعه چندفرهنگی ضرورت دارد بسیار محتاطانه عمل کرد به این معنا که نوع برنامه‌ها، سیاست‌ها، اقدامات و... دولت‌ها می‌تواند زمینه وفاق یا گسست را در چارچوب یک جغرافیای واحد فراهم کند. نظام آموزشی به‌عنوان یکی از خرده‌نظام‌های اجتماعی که می‌تواند زمینه همدلی و همگرایی اجتماعی در راستای وحدت ملی را در بین افراد انسانی فراهم کند، وظیفه خطیری در حوزه تدوین محتواهای آموزشی و درسی بر عهده دارد که این مهم فقط از شاهره تخصص و دانش نخبگان و متخصصان برنامه درسی می‌گذرد.

وقتی از سرزمین مشترک سخن به میان می‌آید، یعنی سرزمین تمام گروه‌های ساکن در ایران. اگر قرار است مولفه‌ای در متن کتاب‌های درسی جای گیر شود، بدون سوگیری این عمل انجام شود. محتواهای غیرعلمی و سلیقه‌ای نتیجه‌ای جز ایجاد تنش قومی در بین جوامع مدرسه‌ای به دنبال ندارد. در دل مولفه سرزمین مشترک، مقوله‌هایی همچون تکثرگرایی قومی، هویت سرزمینی، پاسداری از وطن و سرزمین مشترک جای می‌گیرد. در خصوص مقوله تکثرگرایی قومی فقط اشاره‌ای جزئی به اقوام ایرانی در حد یک نیم پاراگراف شده است؛ البته کلیه اقوام با مختصات معرفی نشده‌اند! دوم اینکه به وجود زبان‌های مادری و محلی اشاره شده ولی توضیح مبسوطی داده نشده است. هویت سرزمینی که به معرفی نقشه ایران، درج نقشه ایران در تابلو اعلانات، معرفی ایران، معرفی جغرافیای ایران، وجود دیدنی‌های فراوان در ایران، معرفی جغرافیای ایران پرداخته است.

تاریخ ایران نشان می‌دهد در هر برهه‌ای از زمان حفظ تمامیت ارضی ایران دغدغه کلیه اقوام ایرانی بوده و هست. در هیچ جای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از دفاع قاطعانه تبریزی‌ها، لرها، بلوچ‌ها، کردها چه قبل از انقلاب و چه بعد از انقلاب، هیچ سخنی به میان نیامده است! با محتواهای غیرعلمی و پر از سوگیری نمی‌توان زمینه حفظ وحدت و انسجام ملی را در نظام آموزشی پایه‌ریزی کرد.

میراث فرهنگی در کتاب‌های درسی مشتمل بر دو مقوله معرفی سنت نوروز و ترکیب دین و ملیت است. نوروز به‌عنوان جشن ملی ایرانیان معرفی شده است و ترکیب دین و ملیت نمایانگر توأم بودن نمادهای ملی و دینی، و توأم بودن نمادهای ملی و مذهبی در دل نقشه ایران است.

مولفه ادب و هنر شامل سه مقوله معرفی آثار ادبی و هنری ایران، معرفی مشاهیر ادبی و هنری ایران و معرفی آثار ادبی ایران است. آنچه در محتوای کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد این است که از آثار ادبی و هنری ادیبان و هنرمندان ایرانی به صورت شفاف سخنی به میان نیامده است. آثار ادبی کاملاً گزینش شده‌اند و مشاهیر ادبی و هنری نیز صرفاً به تعدادی از مشاهیر اشاره شده است ولی از مشاهیر اقوام مختلف هیچ سخنی به میان نیامده است. در بین مشاهیر هنری ایران فقط به معرفی محمود فرشچیان اشاره شده آنهم به دلیل تابلوی ضامن آهو و نگاره عصر عاشورا! در گوشه و کنار ایران مشاهیر بنامی در حوزه ادب و هنر وجود دارند که شایسته است کتاب‌های درسی به نام

آنها مزین شود همچون عبدالرحمان شرفکنندی و شیرمحمد اسپندار. از طرف دیگر مشاهیر و ادیبان معاصر مورد کم لطفی قرار گرفته‌اند و در محتوای کتاب‌های درسی معرفی نشده‌اند. تنها ردپای برخی از شاعران حکومتی در محتوای کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد.

یکی از مولفه‌هایی که به کرات در محتوای کتاب‌های درسی در قالب متن و تصویر معرفی شده است، مولفه پرچم و سرود ملی است. پرچم که نماد استقلال یک کشور و جزو ارزش‌های ملی محسوب می‌شود به صورت تمام و کمال در محتوای کتاب‌های درسی گنجانده شده است.

مولفه‌ی دیگر انسجام ملی، مولفه فرهنگ فراملی است. با توجه به پویایی فرهنگ ایرانی و تحولات اجتماعی- فرهنگی در ایران در طی دهه‌های اخیر، مردم ایران درک جامع‌تری از جهان، فرهنگ جهانی و فرهنگ ایرانی‌شان یافته‌اند. این شناخت و آگاهی بی‌تاثیر از شرایط محیط داخلی و خارجی نبوده است. فرهنگ فراملی به عنوان یکی از دیگر از مولفه‌های انسجام ملی، مقولاتی همچون قانون اساسی به‌مثابه میثاق اجتماعی، مظاهر دموکراسی و نماد پوشش جهان‌گرایی، را در درون خود جای داده است. کتاب قانون اساسی به‌مثابه میثاق اجتماعی معرفی شده و مواردی همچون: نقش مردم در انتخاب نمایندگان مجلس، انتخاب حکومت جمهوری اسلامی توسط مردم، رای مردم به قانون اساسی، انتخاب رئیس‌جمهور توسط مردم به عنوان مظاهر دموکراسی مورد توجه قرار گرفته است.

در متن کتاب‌های درسی، نماد پوشش جهان‌گرایی مبتنی بر پوشیدن کت و شلوار و شلوار جین برای مردان است اما برای زنان پوشش همان پوشش اسلامی چادر است و پوشش چادر به کرات مورد توجه قرار گرفته است. به گونه‌ای که پرتکرارترین مفهوم (۱۴۷ مفهوم) در متن کتاب‌های درسی، مفهوم نمایش پوشش اسلامی است. در واقع دو نوع زنانگی در محتوای کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد: زنانگی سنتی و زنانگی نیمه‌سنتی. در زنانگی سنتی بیشتر به جنسیتی کردن مشاغل پرداخته شده و در موارد معدودی زن در قالب معلم، قالبیاب و سفالگر نمایش داده شده است. همچنین به نقش تیمارگونه زنان و نقش تربیتی آنها در پرورش فرزندان اشاره شده و بیشترین تاکید بر حجاب و پوشش اسلامی آنها صورت گرفته است. در زنانگی نیمه سنتی زنان همیار و همکار مردان در کارها محسوب شده‌اند و در مواردی کمک خرج مردان در زمینه اقتصاد خانواده هستند. به طور کلی زنان بیشتر در فضای خانه و محیط درون منزل و در آشپزخانه انعکاس یافته و به نوعی خانه را محیطی زنانه تلقی کرده‌اند که تمام کارهای مربوط به آن وظیفه زنان است و فضاهای خارج از خانه در واقع نوعی محیطی مردانه به حساب آمده است. جامعه متشکل از دو جنس زن و مرد است و نحوه بازنمایی این دو قشر در محتوای کتاب‌های درسی، در رسانه‌های ملی، و... می‌تواند بر میزان همدلی و همبستگی اجتماعی تاثیرگذار باشد. انسجام ملی وابسته به عملکرد کلیه نظام‌ها و

خرده‌نظام‌های اجتماعی، سیاسی، آموزشی و ... است. انسجام و وحدت ملی در خلاء صورت نمی‌پذیرد. اگر قوانین و اسناد بالادستی تمامی این نکات ظریف را مورد توجه قرار داده باشند در آن صورت می‌توان انتظار همگرایی اجتماعی و همدلی بین مردم و حکومت را داشت.

زبان فارسی نیز به عنوان یکی دیگر از مولفه‌های انسجام ملی که در سالهای بعد از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه قانون‌نویسان قرار گرفته است، مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

در طول تاریخ، زبان فارسی، عامل پیوند بین اقوام ایرانی بوده و هست. از طرف دیگر زبان فارسی به عنوان زبان رسمی، و زبان معیار که همانا زبان آموزش است در متن کتب درسی مورد توجه قرار گرفته است. در کنار زبان فارسی، زبان‌های دیگری نیز وجود دارند که اقوام ایرانی به آنها تکلم می‌کنند. اما آیا می‌توان گفت زبان مادری تهدیدی برای انسجام و وحدت ملی ایران است! به نظر می‌رسد معرفی زبان‌های مادری در آموزش و حتی آموزش به زبان مادری می‌تواند باعث تقویت هویت ملی نیز بشود؛ چرا که اقوام در می‌یابند که مولفه‌های فرهنگی آنها و از جمله زبان که یکی از مهم‌ترین عناصر وجودی فرهنگ‌شان است، مورد توجه قرار گرفته است که این مسئله می‌تواند تعهد عاطفی اقوام به ایران را تقویت کند. به حاشی رانی فرهنگ اقوام ایرانی نمی‌تواند به انسجام ملی ایران کمک کند زیرا همان‌طور که تک‌فرهنگی عامل انسجام نیست، چندفرهنگی نیز به معنای گسست نخواهد بود. پس می‌توان گفت وقتی که هدف حفظ وحدت ملی است، تدوین هرگونه محتوای درسی غیرسنجیده و نادرست و از نظر علمی خام می‌تواند زمینه‌های بروز انفکاک و انشقاق در بین اقوام ایرانی و به تبع آن در بین جمعیت دانش‌آموزان ایرانی با پس زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی متفاوت را فراهم کند. هر مطلبی که در محتوای کتاب‌های درسی گنجانده می‌شود نیازمند عبور از صافی‌هایی دقیق است تا به مرحله چاپ برسد. خودسرانه عمل کردن و سلیقه‌ای برخورد کردن و به حاشیه‌رانی گروه‌های تشکیل‌دهنده نظام اجتماعی ایران که اقوامی با فرهنگ خاص خود هستند هرگز نمی‌تواند امنیت ملی ایران را تضمین کند، بلکه می‌تواند معادله امنیت ملی ایران را پیچیده‌تر کند. بنابراین خانه‌تکانی سیاسی در دایره تالیف کتاب‌های درسی می‌تواند سوء نگرش‌های قومی را کم‌رنگ‌تر کند تا فاصله‌های قومی ناپدید و بروز همگرایی اجتماعی در راستای انسجام ملی عملیاتی‌تر گردد.

چهار مقوله معرفی تمدن ایران، توجه به تمدن ایران باستان، توجه به تمدن میانه ایران و معرفی مشاهیر علمی، مقوله‌های تشکیل‌دهنده میراث تمدنی به‌عنوان یکی از مولفه‌های انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی است. در محتوای کتاب‌های درسی به معرفی برخی از آثار تمدنی معاصر همچون برج میلاد و کندوان تبریز اشاره شده است. آثار تاریخی همچون سی و سه پل اصفهان و ارگ بم کرمان در قالب نقاشی و نه عکس به تصویر کشیده شده است. واقعیت این است که در گوشه و کنار ایران و در تمامی نواحی جغرافیایی آثار تمدنی و تاریخی فراوانی وجود دارد که رد

پای آنها در کتاب‌های درسی مفقود است. کتاب‌های درسی بایستی دانش فرهنگی و چندفرهنگی دانش‌آموزان را افزایش دهد و فرصتی ایجاد کند که همه فرهنگ‌ها بتوانند خود را معرفی کنند. ایران همچون خانواده‌ای است که دارای فرزندان هم‌چون فارس، کرد، لر، بلوچ، ترک، عرب و ترکمن و... است. همه فرزندان باید مورد توجه و مهر پدر قرار بگیرند! در غیر این صورت خانواده گسسته راه به جایی نمی‌برد. در خصوص آثار باستانی می‌توان گفت که سنت‌گرایان همچنان بر تدوین محتوا حکمرانی می‌کند. مشاهیر علمی نیز نیازمند بازنگری است. در پهنه ایران چندفرهنگی، مشاهیر علمی نام‌آوری وجود دارد که نامی از آنها در کتاب‌های درسی نیست، گویا هرگز نبوده‌اند!

در خصوص قهرمانان و مفاخر ملی می‌توان گفت که معدودی از قهرمانان و مفاخر ملی در محتوای کتاب‌های درسی مورد عنایت قرار گرفته‌اند. اما معرفی مفاخر ملی می‌تواند جامع‌تر و کامل‌تر باشد، به این معنا که دانش‌آموز وقتی که کتاب را مطالعه می‌کند باید به این نتیجه برسد که در محتوای برنامه درسی سهمی را داراست و ایران متعلق به هر ایرانی است نه فقط یک گروه خاص فرهنگی! ضرورت دارد این حس و باور در وجود دانش‌آموز به درستی پرورش پیدا کند و طراحان محتوا اگر هدف انسجام ملی را در محتوا جستجو می‌کنند لازم است نگاه دقیق و تیزبینانه‌ای به آنچه که می‌نگارند و به تصویر می‌کشند، داشته باشند.

اما مولفه‌هایی همچون دین و مذهب و اعیاد مذهبی که بیشترین سهم کتاب‌های درسی را به خود اختصاص داده‌اند، با ظرافت خاصی مورد توجه قرار گرفته است. مولفه اعیاد و جشن‌های مذهبی برای مذاهب شیعه و سنی به تفکیک در کتاب‌های درسی معرفی شده است. اعیادی همچون عید غدیر خم، عید سعید فطر، عید قربان، جشن مبعث و جشن تولد حضرت مهدی (ع) به عنوان اعیاد و جشن‌های مذهبی اهل تشیع و عید قربان و عید فطر نیز به عنوان اعیاد اهل تسنن معرفی شده است. البته شایان ذکر است که آموزش‌های مذهبی به دانش‌آموزان مذاهب (تشیع و تسنن و اقلیت‌های دینی) گوناگون به صورت جداگانه ارائه می‌شود که این خود می‌تواند در همان سال‌های اولیه مدرسه بدر انفکاک در دل دانش‌آموزان متعلق به مذاهب، مخصوصاً اهل تشیع و تسنن را بکارد. وقتی بین افراد و گروه‌های انسانی مرز کشیده می‌شود، تحقق انسجام ملی سخت‌تر به نظر می‌رسد. وقتی در مهم‌ترین سال‌های زندگی کودک دانش‌آموز به آموزش تفاوت‌ها پرداخته می‌شود، نمی‌توان انتظار داشت در سال‌های بعدی زندگی دو کودک پرورش‌یافته ایرانی با ریشه اسلامیت در کنار هم با صلح و مدارا زندگی کنند.

مولفه دین و مذهب در کتاب‌های درسی در مقایسه با مولفه‌های دیگر انسجام ملی وزن بیشتری را به خود اختصاص داده است. به عبارتی می‌توان گفت، پررنگ‌ترین گفتمان کتاب‌های درسی، گفتمان دین و مذهب است. دین و مذهب بخشی از فرهنگ و بخشی از هویت ملی است اما کل آن نیست. انسجام ملی بر پایه مولفه‌ها و عناصر متفاوتی می‌چرخد که نادیده گرفتن هر کدام از آن

مولفه‌ها می‌تواند موجودیت انسجام ملی را خدشه‌دار کند. آنچه که در اینجا بر مبنای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جلب توجه می‌کند این است که حضور مولفه دین به‌عنوان یکی از مولفه‌های تشکیل‌دهنده هویت ملی و انسجام ملی بسیار پررنگ‌تر از مابقی مولفه‌ها است و دقت بیشتری در خصوص مقوله‌های تشکیل‌دهنده این مولفه صورت گرفته و به سایر مولفه‌ها به صورت سلیقه‌ای، گزینشی، انتخابی و ناکامل، همراه با ضعف و نقص پرداخته شده است.

با توجه به آنچه که گفته شد می‌توان گفت انسجام ملی و هویت ملی یکی از مهم‌ترین مباحث کشورهای گذشته و اکنون جهان است. موضوعی بسیار مهم و حیاتی که ارتباط بسیار عمیقی با نظام آموزشی هر کشور دارد و حفظ تمامیت ارضی کشور و فرایند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان به این مهم بستگی دارد که نظام آموزشی چگونه مولفه‌های هویت ملی و انسجام ملی را بازتولید و بازنشر می‌کند؟ نظام آموزشی به‌عنوان حامل ارزش‌های فرهنگی، دینی، ملی، اجتماعی، سیاسی، جنسیتی، قومیتی و... می‌تواند در این راستا مهم‌ترین نقش را بازی کند. در خصوص آموزش انسجام ملی ضعف‌هایی وجود دارد. به این معنا که آموزش این مولفه‌ها از اصول منطقی پیروی نمی‌کند و برخی از مباحث در دل هم ارائه شده‌اند و در مواردی هم تکرار برخی مولفه‌ها به چشم می‌خورد و بخش ناچیزی از محتوای کتاب‌های درسی به مولفه‌های انسجام ملی اختصاص داده شده است. مقوله‌هایی همچون ارزش‌های دینی و مذهبی و نقش‌های سنتی جنسیتی بیشتر جلوه‌گری می‌کردند. همچنین از سه بعد هویت ملی (ایرانیت/اسلامیت/جهانیت یا تجدد) تنها بعد اسلامیت مورد توجه قرار گرفته و ابعاد ایرانیت و تجدد مورد غفلت واقع شده است. از طرف دیگر یکی از مشکلات مربوط به مولفه‌های انسجام ملی در کتاب‌های درسی این است که از منابع تخصصی در این زمینه استفاده نشده و مولفه‌ها بیشتر به‌صورت سلیقه‌ای در فرایند طراحی محتوا مورد استفاده قرار گرفته است. عدم توازن در استفاده از مولفه‌های انسجام ملی در کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد و تاکید بر برخی مولفه‌ها پررنگ‌تر از سایر مولفه‌ها به چشم می‌خورد. در مجموع می‌توان گفت ارزش‌های مذهبی (با تاکید بر مذهب تشیع) بیشتر از سایر مولفه‌های انسجام ملی مورد توجه قرار گرفته است با توجه به اینکه در نوار مرزی ایران اقوامی سکنی گزیده‌اند که از بعد دینی و مذهبی با جمعیت غالب ایران تناسخ ندارند و این مهم در معادله امنیت ملی می‌تواند مهم‌ترین نقش را بازی کند.

در این پژوهش نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ما را به سمت رهنمودهایی می‌کشاند که می‌تواند کمک‌کننده باشد. در خصوص مقوله انسجام ملی در محتوای کتاب‌های درسی، هم برنامه‌ریزان درسی و کسانی که در دایره تالیف کتاب‌های درسی حضور و فعالیت دارند و هم سیاست‌گذاران آموزشی مسئولیتی خطیر بر عهده دارند. در وهله اول ضرورت دارد نیازسنجی آموزشی و بازخوردگیری از معلمان مناطق مختلف به‌صورت سالیانه در خصوص کیفیت محتوای برنامه‌های

درسی از حیث کیفیت محتوا، میزان توجه به نیازهای دانش‌آموز، میزان توجه به نیازهای جامعه و بافت فرهنگی و اجتماعی موجود، انجام پذیرد که این یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین وظایف برنامه‌ریزان درسی و مجریان تدوین محتوای کتاب‌های درسی است. دوم اینکه در دایره تالیف کتاب‌های درسی ضرورت دارد از اندیشه یک گروه خاص در طراحی محتوا استفاده نشود و دانش‌نخبگان قومی به حاشیه نرود. گروهی که آشنایی اندکی با مفهوم انسجام ملی دارند نمی‌توانند در دایره تالیف کتاب‌های درسی اظهارنظر کنند، درخصوص کاربست مولفه‌های انسجام ملی در کتاب‌های درسی نمی‌توان سلیقه‌ای عمل کرد و فقط یکسری عناصر که کم‌ترین تاثیر در حفظ وحدت ملی دارد را لحاظ کرد. ضرورت دارد مقوله انسجام ملی مورد بازتعریف قرار گیرد و سعی شود از آرمان‌گرایی در تدوین محتوا اجتناب شود. اگر امروز واقعیت‌ها به دانش‌آموزان گفته نشود، فردا دیر خواهد بود. به‌عنوان مثال اگر در مورد سرزمین مشترک به‌عنوان یکی از مولفه‌های انسجام ملی سخن به میان می‌آید سهم اقوام در حفظ تمامیت ارضی ایران در محتوای کتاب درسی مشخص باشد. از کلی‌گویی پرهیز شود و تلاش شود که فاصله قومی بین اقوام ایرانی کم‌رنگ‌تر شود که این خود نیز یکی دیگر از وظایف اصلی برنامه‌ریزان درسی است. از طرف دیگر نوع نگاه اسناد بالادستی به واقعیت‌های موجود در جامعه، آرمانی است و پیشنهاد می‌شود دست‌درکاران و تدوین‌کنندگان اسناد بالادستی نگاه واقع‌بینانه‌تر و زاویه دید بازتری نسبت به مسائل فرهنگی و اجتماعی و آموزشی داشته باشند. گفتمان حاکم بر کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، یک گفتمان دینی صرف است. به عبارتی می‌توان گفت در محتوای کتاب‌های درسی بیشتر انسجام مذهبی به چشم می‌خورد تا انسجام ملی. بنابراین ضرورت دارد سیاست‌گذاران آموزشی در تعریف گفتمان حاکم بر کتاب‌های درسی تجدیدنظری داشته باشند. یکی از خرده‌نظام‌هایی که می‌تواند در حفظ انسجام ملی نقش بسزایی داشته باشد نظام آموزشی به طور اعم و کتاب‌های درسی به طور اخص است که می‌تواند ضمن مورد توجه قرار دادن و پذیرش تفاوت‌ها به صورت رسمی در محتوای کتاب‌های درسی و بازنمایی مولفه‌های فرهنگی اقوام، زمینه برای افزایش همگرایی و همدلی بین گروه‌های مختلف انسانی در جغرافیای ایران را فراهم آورد.

منابع

- Ahmadi, H (2003). Iranian National Identity: Foundations, Challenges and Essentials, *Cultural Research Letter*, 7 (6), 6-51. [persian].
- Ahmadi, H. (2011). *Foundations of Iranian National Identity: Theoretical Framework of Citizen-Based National Identity*. Tehran: Institute of Cultural and Social Studies. [persian].
- Ahmadipour, Z; Heydari Moslu, T & Heydari Moslu, T. (2010). Analysis of ethnicity and ethnic identity in Iran; For sustainable security. *Journal of Social Order*, 2 (1), 36-62. [persian].
- Atamian, R. (2015). *Shaping National Identity through Education: A Comparative Study of Elementary School Textbooks in Post-Revolutionary Iran and Communist Bulgaria*. A Thesis Submitted to the Faculty of World Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for The Degree of Masters of Arts in Iranian Studies, University of Tehran.
- Barghi, R. Zakaria, Z. Hamzah, A& Hashim, N. (2018). Heritage education in the Primary School Standard Curriculum of Malaysia. *Teaching and Teacher Education*, 61, 124-131. [persian].
- Dilamghani, F & GhasemiTurki, M. (2017). The position of national identity in Iran: A look at the historical evolution of patterns and policies of national identity from antiquity to the first Pahlavi period, *Transcendental Politics*, 5 (19), 155-176. [persian].
- Durkheim, Emile (2002). *Division of labor, in traditional and modern society*, translated by Mansour Ansari, Tehran: The role of the world. [persian].
- Durrani, N&Dunne, M. (2010). Curriculum and national identity: exploring the links between religion and nation in Pakistan. *Journal of Curriculum Studies*, 42:2, 215-240.
- Ghasemi, A & Ebrahimabadi, G. (2011). The Ratio of National Identity and National Unity in Iran, *Research*, 108-138. [persian].
- Ghasemi, A. (2014). Explaining the Relationship between Social Gaps and National Unity in Iran. *Bi-Quarterly Journal of "Theoretical Policy Research"*, (16), 165-212. [persian].
- Ghasemi, H. (2008). National Solidarity in Elementary School Textbooks (Case Study: Persian Books). *National Studies Quarterly*, 9 (34), 134-160. [persian].
- Hajiani, E & Darvishi, M. (2010). Study of Iranians' tendency towards modern identity. *Sociology of Iranian Social Issues*, 40-65. [persian].
- Havas Beigi, F. (2019). *Designing a Multicultural Curriculum pattern for Iranian Elementary Education*, PhD Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran. [persian].
- Hormozzadeh, M. A. (2009). Factors affecting national cohesion. *Journal of Basij Studies*, 12 (42). [persian].
- Iman, M.T and Noshadi, M. (2011). Qualitative content analysis. *Research*, 3 (2), 15-44. [persian].
- Jahanian, M, Gharkhloo, M & Zandi, E. (2010). An Introduction to National Solidarity with Emphasis on the Components of Culture and Tourism. *Journal of Human Geography*, 2 (3), 102-114. [persian].
- Loghmannia, M & Khamesan, A. (2010). The Place of National Identity in the Iranian Education System. *Cultural Research Quarterly*, 3 (2), 148-171. [persian].
- Loghmannia, M, Khamesan, A & Ahmadi Yeganeh, T. (2012). Agree and disagreement on the components of national identity and its implications in the Iranian education system. *Research in Curriculum Planning*, 9 (2), 39-57. [persian].

- Mansouri, A & Fereydoni, A. (2009). Crystallization of national identity in textbooks: a review of the content of Persian books in elementary school. *National Studies Quarterly*, 10 (2), 28-46. [persian].
- Mehrabi, A. (2010). Fundamentals and components of national cohesion. *Research Letter*, (55), 115-148. [persian].
- Moradi, A. (2015). Cultural identity of Iranian ethnic groups and its impact on national identity and national cohesion of Iranians. *Cultural Engineering*, 9 (84), 129-144. [persian].
- NajjarNahavandi, M & Ghorbanalizadeh, M. (2014). An Analysis of National Identity in Textbooks (Case Study of Social Studies), *Educational Research*, (29), 80-101. [persian].
- Nawabakhsh, M & Firoozabadi, A. (2012). Urban social cohesion and its related factors in Kermanshah. *Urban sociological studies*, 2 (5), 33-58. [persian].
- Njeng'ere.C(2014). *The role of curriculum in fostering national cohesion and integration: Opportunities and challenges*. Unesco.
- Noshadi, M, Shamshiri, B & Ahmadi, H. (2011). The role and function of fifth grade and third grade social education textbooks in the formation of national identity, *curriculum research*, 1 (1), 140-167. [persian].
- Parnoureh, A & Houshangi, H. (2017). Investigating the components of the religious dimension of national identity; Strategies and Strategies, *National Studies Quarterly*, 20 (3), 18-32. [persian].
- Sadeghzadeh, R & Manadi, M. (2008). The place of symbols of national identity in Persian literature and high school history textbooks. *Humanities, Educational Innovations Quarterly*, 7 (27), 126-136. [persian].
- Salehi, I, Aedini bltrak,M & Mansouri, S. (2018). Qualitative content analysis of elementary school textbooks based on cultural heritage components, *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 7 (1), 9-36. [persian].
- SalehiAmiri, S. (2010). *National cohesion and cultural diversity*. Tehran: Strategic Research Center. [persian].
- Share pour, M, Soleimani Beshli, M & Shokrollahi, A. (2013). Representation of National Identity Components in Elementary Persian Books. *Family and Research Quarterly*, 9 (4), 148-170. [persian].
- Share pour, Mahmood. (2013). *Sociology of Education*. Tehran: Printing and Publishing Organization affiliated with endowments and charitable affairs. (The main book was published in 2004). [persian].
- Shasani, S, Mazidi, M, Yarmohammadi, L and Lhasaizadeh, A. (2009). Explaining the mechanisms of socialization components of Persian books in elementary school in the framework of critical discourse analysis. *Social and Humanities Education and Learning Studies, Shiraz University*, 1 (1), 103-140. [persian].
- Shaygan, D. (2003). Scattered Ontologies, *Dialogue Quarterly*, (37). [persian].
- Shikhavandi, D. (2001). *Development and Enforcement of National Identity*. Vol 2, Tehran: Islamic and Iranian Archaeological Center. [persian].
- Shikhavandi, D. (2004). Reflection of the identity of Iranian ethnic groups in primary and secondary school textbooks, *Quarterly Journal of Education*, (78), 120-193. [persian].
- Soltani, A. (2013). Oil and the process of nation-building in Iran. *Quarterly Journal of Politics, Journal of the Faculty of Law and Political Science*, 42 (2), 95-112. [persian].
- Syamsud, D, Amir&Wahida, I. (2018). Cohesion and Coherence in Indonesian textbooks for the Tenth grader of senior high school, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 301, Seventh International Conference on Languages and Arts (ICLA 2018).
- Sadeghi, Ali Ashraf & Moradkhani, Homayoun. (2013). Discursive construction of identity in Persian books of the primary period, *Society for Cultural Studies*, Research Institute of Humanities and Cultural Studies, 5(4), 59-88. [persian].

- Tajik, M. (2000). Social Consensus Roundtable (2), *National Studies Quarterly*, (2 and 3). [persian].
- Tajik, M. (2004). *Narrative of zeal and identity among Iranians*. Tehran: Farhang Goftman. [persian].
- Tavassoli, M & Zubairi, H (2013). social solidarity; Origin of Economic Development. *Rural Development*, 5 (2), 50-74. [persian].
- Yousef Zadeh, M.R & Marufi, Y. (2013). *Content analysis in the humanities. Practical guide to textbook analysis*. Hamedan: SepehrDanesh. [persian].

Extended Abstract

An Investigation of the Representation of National Cohesion in Iranian Primary School Textbooks¹

Fatemeh Havas Beigi² and Seyed Mahdi Sajjadi³

Today, it is rare to find a country that has not experienced considerable socio-cultural transformation. In this regard, maintaining national unity and cohesion in societies that have cultural, ethnic, linguistic, and religious diversity is far more difficult and complicated than those societies where there is more cultural homogeneity. The political system, policies, and government-driven strategies can promote or undermine national unity. One of the factors that can play a significant role in maintaining solidarity and increasing national belonging among students is the educational system. The aim of the current research was to investigate the representation of national cohesion in Iran's primary school textbooks. The research paradigm was interpretive, and the research approach was qualitative. The study data was collected through purposeful sampling and included the following textbooks taught in primary schools in Iran: Social Studies, Persian Literature, and Heaven Gifts, which together consisted of 25 volumes. Open and axial coding techniques were used for data analysis. The research findings included 533 concepts, 77 subcategories, and 87 primary categories. After the classification of categories, 11 main themes were identified in the content of textbooks. These themes were common land, cultural heritage, religion, literature and art, flag and anthem, transnational culture, Persian language, civilization heritage, common history, religious holidays, and national heroes and notables.

National cohesion and identity have been among the most important topics for all countries in the world. Preservation of national territorial integrity and socialization of students depend on how national identity and cohesion are represented in the educational system of a given country. In this regard, the educational system, as a means to transmit cultural, religious, national, social, political, gender, and ethnic values, can play a pivotal role. The results showed that the promotion of national cohesion in Iranian primary school textbooks suffered from some weaknesses. First, the teaching of national identity and cohesion did not follow logical principles. Furthermore, in some cases, some components of the above-mentioned themes were repeated blandly. Thirdly, the space dedicated to these themes in textbooks was hardly enough. Categories such as religious values and traditional gender roles were among the more prominent categories. Also, of the three dimensions of Iranian national identity, namely, Iranianness, Islamism, universality or

¹. This project was done with the financial support of the Iran National Science Foundation.

². Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Kurdistan Branch, Sanandaj, Iran (Corresponding Author) (Beigi.f1982@gmail.com)

³. Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (sajadism@modares.ac.ir)

modernity, only the dimension of Islamism was taken into consideration and the other two dimensions were neglected. Another problem related to the representation of national cohesion in textbooks was that specialized sources were not consulted. There was an imbalance in the use of national cohesion components in textbooks, and some components were emphasized more than others.

The results highlight the significant role that textbook developers, curriculum planners, and educational policymakers can play in the representation of national cohesion. First of all, it is necessary to assess educational needs and collect feedback annually from teachers teaching in different regions regarding the quality of curriculum in terms of content quality, students' needs, the needs of society, and the current cultural and social exigencies. One of the main and most important responsibilities of curriculum planners and textbook developers is to ensure that all ideas are given fair and enough space in textbooks and that ethnic minorities and their concerns are not marginalized. In this regard, experts in the field should be involved in the process of designing and developing textbooks.

As regards the representation of national unity in textbooks, it will be counterproductive to be selective and include only a few elements that have the least impact on maintaining national unity. It is necessary to redefine the category of national cohesion and try to avoid idealism in content development. Students deserve to be provided with a comprehensive description of national identity. For example, regarding the motherland as one of the components of national unity, the contribution of ethnic groups to maintaining the territorial integrity of Iran should be clearly and fairly reflected in textbooks. Generalizations should be avoided, and efforts should be made to reduce the gap between Iranian ethnic groups, which is another main responsibility of curriculum planners. Finally, the way the realities of the society are reflected in upstream documents is idealistic. Thus, it is suggested that those involved in preparing and developing upstream documents have a more realistic view of society and a more open-minded perspective on cultural, social, and educational issues. The discourse governing the textbooks of primary schools in Iran is a mere religious discourse. In other words, it can be said that these textbooks are more concerned with religious rather than national cohesion. Therefore, it is necessary for educational policymakers to reevaluate the discourse governing textbooks. A constructive starting move can be to give more space and voice to ethnic and cultural components, which, in turn, can promote convergence and empathy among different ethnic, cultural, and social groups in Iran.

Keywords: national cohesion, national identity, textbooks, primary education, Iranian educational system